

Het gebruik van de overeenkomsten tussen de Friese en Engelse uitspraak in het Engelse uitspraakonderwijs

Een onderzoek naar het gebruik van de Friese taal in het Engelse uitspraakonderwijs door middel van de overeenkomstige segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken met het Engels aan de hand van taal- en communicatiefgerichte oefeningen binnen de mondelinge vaardigheden *luisteren* en *spreken* in het communicatief modernevreemdetalenonderwijs

Masterscriptie Meertaligheid en Taalverwerving

Universiteit Utrecht

Naam: Marlies Oegema

Eerste begeleidster: dr. J.M. Nortier

Tweede begeleidster: dr. S. Leufkens

Datum: 22.08.2018

Samenvatting

In dit onderzoek is door middel van een contrastieve analyse onderzocht in hoeverre het Fries met de segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken van het Engels overeenkomt. Verder is in dit onderzoek onderzocht hoe in het communicatief modernevreemdetalenonderwijs binnen de mondelinge vaardigheden luisteren en spreken door middel van taal- en communicatiefgerichte oefeningen gebruik kan worden gemaakt van deze segmentele en suprasegmentele fonetische overeenkomsten tussen het Engels en het Fries voor het leren van de Engelse uitspraak. Het doel van dit onderzoek was om aan te tonen dat het Fries op fonetisch niveau overeenkomsten met het Engels deelt en dat in het communicatief modernevreemdetalenonderwijs door middel van taal- en communicatiefgerichte oefeningen gebruik kan worden gemaakt van deze overeenkomsten tussen het Fries en het Engels bij de verwerving van de Engelse taal binnen de mondelinge vaardigheden luisteren en spreken.

Uit de resultaten komt naar voren dat het Fries zowel op segmenteel als suprasegmenteel fonetisch niveau kenmerken deelt met het Engels. Aan de hand van deze segmentele en suprasegmentele fonetische overeenkomsten tussen het Fries en het Engels zijn in dit onderzoek taal- en communicatiefgerichte oefeningen ontworpen voor het gebruik van deze overeenkomsten bij de verwerving van de Engelse uitspraak binnen de mondelinge vaardigheden luisteren en spreken in het communicatief modernevreemdetalenonderwijs bij het vak Engels. In dit onderzoek lijkt daarmee te worden bevestigd dat door middel van taal- en communicatiefgerichte oefeningen gebruikt kan worden gemaakt van de overeenkomsten tussen het Fries en het Engels bij de verwerving van de Engelse taal binnen de mondelinge vaardigheden luisteren en spreken.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	7
2. Theoretisch kader	10
2.1. Hedendaagse communicatieve benadering van het mvto	10
2.2. Belang van uitspraak binnen mondelinge vaardigheden communicatief mvto	11
2.2.1. <i>Fonetische kenmerken van de uitspraak van een taal</i>	12
2.2.2. <i>Belang uitspraak binnen de mondelinge receptieve en productieve vaardigheden</i>	13
2.3. Uitspraakonderwijs Engelse taal en communicatief mvto	14
2.3.1. <i>Kennis, perceptie en productie fonetiek moderne vreemde taal</i>	14
2.3.2. <i>Segmentele en suprasegmentele fonetiek Engels</i>	15
2.3.3. <i>Taal- en communicatiefgerichte oefeningen fonetiek in het communicatief mvto</i>	16
2.4. Transfer fonetische kenmerken van reeds verworven taal/talen naar vreemde taal	17
2.4.1. <i>Transfer uit reeds verworven talen naar de nieuwe vreemde taal</i>	17
2.4.2. <i>Transfer van fonetische kenmerken in perceptie en productie vreemde taal</i>	18
2.5. Focus op verschillen Nederlandse taal en moderne vreemde taal in het mvto	19
2.5.1. <i>De transferhypothese en mvto</i>	19
2.5.2. <i>Focus verschillen Nederlands en moderne vreemde taal in het mvto</i>	20
2.6. Meerwaarde focus overeenkomsten linguïstische kenmerken taalachtergrond leerlingen en moderne vreemde taal in het mvto	21
2.6.1. <i>Overeenkomsten taalachtergrond leerlingen en moderne vreemde taal</i>	21
2.6.2. <i>Meerwaarde focus overeenkomsten taalachtergrond leerlingen en moderne vreemde taal</i>	22
2.6.3. <i>Projecten met focus op overeenkomsten taalachtergrond leerlingen en vreemde taal</i>	23
2.6.4. <i>Tweetalige Fries-Nederlandse leerlingen in het NL onderwijs</i>	22
2.7. Friessprekende leerlingen in het Nederlandse onderwijs	23
2.7.1. <i>De Friese taal in Friesland</i>	24

2.7.2. <i>De beheersing van het Fries door inwoners van Friesland</i>	24
2.7.3. <i>Friese leerlingen in het Nederlandse onderwijs</i>	25
2.7.4. <i>De invloed van het Nederlands op het Fries</i>	26
2.8. Hedendaagse fonetische overeenkomsten en verschillen Fries en Engels	26
2.8.1. <i>Verwantschap tussen Engels en Fries</i>	26
2.8.2. <i>Hedendaagse fonetische overeenkomsten en verschillen Fries en Engels</i>	27
2.9. Samenvatting, probleemstelling en onderzoeksvragen	28
3. Methode	30
3.1. De contrastieve analyse Engels en Fries	30
3.1.1. <i>De talen Engels en Fries</i>	30
3.1.2. <i>Gebruikte bronnen</i>	
3.1.3. <i>Analyse van de segmentele en surpasegmentele fonetische Kenmerken</i>	31
3.2. Oefeningen segmentele en suprasegmentele fonetische overeenkomsten Engels en Fries	32
3.2.1. <i>Opbouwschema Celce-Murcia et al. (1996)</i>	32
3.2.2. <i>Verantwoording voorbeeldoefeningen van dit onderzoek</i>	34
4. Resultaten	36
4.1. Overeenkomstige segmentele fonetische kenmerken Engels en Fries	36
4.1.1. <i>Vocalen</i>	36
4.1.1.1. <i>Korte vocalen</i>	36
4.1.1.2. <i>Lange vocalen</i>	38
4.1.1.3. <i>Tweeklanken</i>	38
4.1.2. <i>Consonanten</i>	40
4.1.2.1. <i>Plosieven</i>	40
4.1.2.2. <i>Fricatieven</i>	41
4.1.2.3. <i>Nasalen</i>	43
4.1.2.4. <i>Approximanten</i>	43
4.1.3. <i>Consonantenclusters- eerste lettergreep – twee/drie consonanten</i>	44
4.2. Overeenkomstige suprasegmentele fonetische kenmerken Engels en Fries	46
4.2.1. <i>Klemtoon</i>	46
4.2.1.1. <i>Woordklemtoon</i>	46
4.2.1.2. <i>Zinsklemtoon</i>	46

4.2.3. <i>Gebonden spraak</i>	47
4.2.3.1. <i>Assimilatie van plaats</i>	47
4.2.3.2. <i>Deletie</i>	47
4.3. Oefeningen overeenkomstige segmentele fonetische kenmerken Fries en Engels	48
4.3.1. <i>Voorbeeldoefening met de vocaal /t/</i>	48
4.3.2. <i>Voorbeeldoefening met consonant /k/</i>	50
4.4. Oefeningen overeenkomstige segmentele fonetische kenmerken Fries en Engels	52
4.4.1. <i>Syllabisering /l/ /n/ /m/ /r/ /ŋ/</i>	52
4.4.2. <i>Zinsaccent: klemtoon op voorzetsel het einde vraagzin</i>	54
5. Discussie en conclusie	57
5.1. <i>Discussie</i>	57
5.1.1. <i>Interpretatie van de resultaten</i>	57
5.2. <i>Beperkingen van dit onderzoek</i>	59
5.3. <i>Implicaties voor vervolgonderzoek</i>	60
5.4. <i>Conclusie</i>	60
Bibliografie	62

1. Inleiding

Alle leerlingen in Nederland krijgen in het primair en secundair onderwijs verplicht les in één of meer moderne vreemde talen (SLO, 2015). Het hedendaagse moderne-vreemdetalenonderwijs (afgekort mvto) wordt onderwezen vanuit de communicatieve benadering. Binnen deze benadering staat de toepassingsgerichtheid van de taal voorop en ligt de nadruk op de communicatieve gebruiksfunctie van de taal. Het doel van het communicatief mvto is dat leerlingen receptieve en productieve schriftelijke en mondelinge vaardigheden in de moderne vreemde taal ontwikkelen. De mondelinge vaardigheden betreffen luisteren (receptief) en spreken (productief). De schriftelijk vaardigheden betreffen lezen (receptief) en schrijven (productief) (Staatsen, Heebing & Van Renselaar, 2009).

Dit voorliggende onderzoek richt zich op de rol van uitspraak binnen de receptieve en productieve mondelinge vaardigheden spreken en luisteren in het communicatief mvto. De uitspraak betreft het fonetische inventaris van een taal dat uit segmentele en suprasegmentele kenmerken bestaat. De segmentele kenmerken staan voor de fonemen en allofonen van de vocalen en consonanten van een taal en de volgende en contexten waarin deze vocalen en consonanten in een taal voor kunnen komen. De suprasegmentele kenmerken staan voor de aspecten van spraak die verder reiken dan de individuele segmenten, zoals woord- en zinsklemtoon, ritme, intonatie en gebonden spraak. Iedere taal heeft zijn eigen specifieke segmentele en suprasegmentele kenmerken (Hirschfeld, 2011; Navy, 2004; Celce-Murcia, Brinton & Goodwin, 1996; Carley, Mees & Collins, 2017).

Voor het communicatief mvto is het van belang dat de leerlingen de segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken van de moderne vreemde taal leren beheersen, omdat deze bijdragen aan begrip van en begrepen worden in de gesproken taal (Hirschfeld, 2011; Navy, 2004). Hoewel niet helemaal duidelijk is hoe uitspraak van een vreemde taal het beste onderwezen kan worden, lijkt uit onderzoek naar voren te komen dat leerlingen bewust moeten worden gemaakt van de segmentele en suprasegmentele kenmerken van de vreemde taal en moeten oefenen met perceptie (waarneming) en productie (uitspreken) van deze fonetische kenmerken van de vreemde taal. In het kader van het communicatief mvto kan dit door middel van een mix van taal- en communicatiefgerichte oefeningen (Celce-Murcia, et al., 1996; Kelly, 2000; Rasier, 2008).

Specifiek richt dit onderzoek zich de segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken van het Fries die met de segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken van

het Engels overeenkomen. Hierbij ligt de focus van dit onderzoek op de vraag hoe het Fries door middel van deze overeenkomsten aan de hand van taal- en communicatiefgerichte oefeningen binnen de mondelinge vaardigheden luisteren en spreken in het communicatief mvto bij de verwerving van de Engelse uitspraak gebruikt kunnen worden. De meeste leerlingen in het Nederlandse onderwijs krijgen namelijk voor het eerst verplicht onderwijs in de Engelse taal vanaf groep 7 of 8 in het primair onderwijs (SLO, 2015). Op dat moment beheersen de leerlingen zelf ook al één of meerdere talen. Uit onderzoek komt naar voren dat een derde tot de helft van de leerlingenpopulatie thuis een andere taal spreekt, al dan niet naast het Nederlands (Helsloot & Kootstra, 2015). Zo ook leerlingen in Friesland waarvan de meerderheid van de leerlingen de Friese taal spreekt (Günther-Van der Meij, 2018; Inspectie van het Onderwijs, 2006).

Uit onderzoek blijkt dat de segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken van de taal of talen die iemand reeds beheerst, de verwerving van de segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken van een vreemde taal kunnen beïnvloeden (Jarvis & Pavlenko, 2008). Deze invloed wordt in dit onderzoek *transfer* genoemd. Transfer kan zowel positief als negatief zijn. Van positieve transfer is sprake wanneer een bepaalde eigenschap van de taal of talen die iemand reeds beheerst overeenkomt met dezelfde eigenschap van de nieuwe vreemde taal. Van negatieve transfer is sprake wanneer een bepaalde eigenschap van de taal of talen die iemand reeds beheerst, verschilt met dezelfde eigenschap van de nieuwe vreemde taal. Transfer speelt een grote rol in het mvto, omdat met een focus op de faciliterende rol van positieve transfer en het voorkomen van negatieve transfer het taalleerproces van de vreemde taal efficiënter kan verlopen (Appel & Vermeer, 1994; Peukert, 2015; Yule, 2006).

In het mvto lijkt er een grote focus te liggen op het voorkomen van negatieve transfer vanuit alleen de Nederlandse taal, ook op het gebied van uitspraakonderwijs. Het Nederlands wordt als referentietaal voor alle leerlingen gebruikt. In het onderzoek- en onderwijsveld wordt echter steeds meer erkend dat juist de linguïstische *overeenkomsten* tussen *alle* talen die de leerlingen beheersen benut kunnen worden bij het leren van een vreemde taal. In het onderzoek- en onderwijsveld komt men namelijk steeds meer tot inzicht dat op basis van de faciliterende rol van positieve transfer en op basis van de cognitiepsychologie die stelt dat nieuwe kennis het beste gekoppeld kan worden aan kennis die de leerlingen reeds bezitten - voorkennis - de overeenkomsten tussen de vreemde taal en de taal of talen die de leerlingen reeds beheersen gebruikt kunnen worden bij het leren van de vreemde taal. Daarnaast lijkt het betrekken van het hele linguïstische repertoire van de leerlingen een positief effect te hebben op de schoolprestaties en de motivatie van de leerlingen en versterkt het de beheersing van de taal

van de leerlingen die in het onderwijs betrokken wordt (Appel & Vermeer, 1994; Cerce-Murcia et al., 1996; Herzog-Punzenberger, Le Pichon-Vorstman & Siarova, 2017; Jessner, 1999; Neuner, 2003, Rupp, 2014; Sercu & Van der Elst, 2005; Van Avermaet, 2015).

Naar aanleiding van de inzichten over de meerwaarde voor het gebruik van alle talen van de leerlingen bij het leren van een vreemde taal zijn er reeds verschillende projecten opgezet die zich bezig houden met het gebruik de talen die de leerlingen spreken in het vreemdetalenonderwijs (Marx & Mehlhorn, 2010; Universiteit Utrecht, 2018). De Friese taal is daarbij één van de talen die voor zover bekend tot dusver nog niet in het onderzoek- en onderwijsveld is betrokken. Omdat alle leerlingen in het Nederlandse onderwijs verplicht les krijgen in de Engelse taal en het Fries van oorsprong het meest verwant is aan het Engels en nog steeds segmentele en suprasegmentele kenmerken met het Engels deelt (Gooskens & Heeringa, 2004; Hoekstra, 1991; Popkema, 2006; Tiersma 1999), wordt daarom in dit onderzoek onderzocht bij welke segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken het Fries met het Engels overeenkomt en hoe het Fries door middel van deze overeenkomsten aan de hand van taal- en communicatiefgerichte oefeningen binnen de mondelinge vaardigheden luisteren en spreken in het communicatief mvto bij het vak Engels gebruikt kunnen worden. Het doel van dit onderzoek is om aan te tonen dat het Fries op fonetisch niveau overeenkomsten met het Engels deelt en dat in het communicatief mvto door middel van taal- en communicatiefgerichte oefeningen gebruik gemaakt kan worden van deze overeenkomsten tussen het Fries en het Engels bij de verwerving van de Engelse taal binnen de mondelinge vaardigheden luisteren en spreken.

In dit onderzoek wordt daarom getracht om de volgende twee onderzoeksvragen te beantwoorden:

(1): In hoeverre bestaan er overeenkomsten tussen de segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken van het Engels en het Fries?

(2): Hoe kunnen de overeenkomstige segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken tussen het Engels en het Fries door middel van taal- en communicatiefgerichte oefeningen binnen de vaardigheid luisteren en spreken gebruikt worden in het communicatief mvto?

Dit onderzoek is als volgt opgebouwd. In het tweede deel van dit onderzoek wordt de stand van onderzoek met betrekking tot de geformuleerde onderzoeksvragen gepresenteerd. In het derde deel van dit onderzoek wordt de methode van dit onderzoek omschreven. In het vierde deel van dit onderzoek worden de resultaten van dit onderzoek gepresenteerd waarna in het vijfde deel de resultaten worden besproken en conclusies uit de resultaten worden getrokken.

2. Theoretisch kader

In dit deel wordt de stand van onderzoek met betrekking tot het gebruik van de segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken van het Fries die met het Engels overeenkomen bij de verwerving van de uitspraak van het Engels in het communicatief mvto gepresenteerd. In paragraaf 2.1. wordt de communicatieve benadering van het hedendaagse mvto besproken. In paragraaf 2.2. wordt ingegaan op het belang van de beheersing van de uitspraak binnen de receptieve en productieve mondelinge vaardigheden in het communicatief mvto. In paragraaf 2.3. komt het uitspraakonderwijs van de Engelse taal binnen het mvto aan bod. In paragraaf 2.4. staat de rol van transfer van de fonetische kenmerken van reeds verworven taal/talen naar een nieuwe vreemde taal centraal. In paragraaf 2.5. wordt ingegaan op de verschillen tussen de Nederlandse taal en de moderne vreemde taal in het mvto en uitspraakonderwijs waarna in paragraaf 2.6. de meerwaarde van de focus op de overeenkomstige linguïstische kenmerken tussen de talen die de leerlingen beheersen en de moderne vreemde taal in het mvto besproken wordt. In paragraaf 2.7. wordt de aanwezigheid van Friessprekende leerlingen in het Nederlandse onderwijs besproken, waarna in paragraaf 2.8. ingegaan wordt op de overeenkomstige fonetische kenmerken tussen het Engels en het Fries. In paragraaf 2.9. wordt probleemstelling en de onderzoeksvragen van dit onderzoek geformuleerd.

2.1. Hedendaagse communicatieve benadering van het mvto

Zoals in de inleiding is genoemd, krijgen alle leerlingen in het Nederlandse primair en secundair onderwijs verplicht onderwijs in één of meer moderne vreemde talen. In zowel het primair als het secundair onderwijs is de Engelse taal verplicht. Daarnaast mogen scholen in het primair onderwijs ook Duits of Frans aanbieden. In het secundair onderwijs bieden scholen, afhankelijk van de sector en het leerjaar, onderwijs in één of meer van de volgende talen aan: Frans, Duits, Spaans, Arabisch, Turks, Russisch, Italiaans en/of Chinees. Door het feit dat vreemde talen al sinds vanouds deel uitmaken van het Nederlandse onderwijs is het mvto door veranderde inzichten in de loop van de tijd vanuit verschillende benadering onderwezen (SLO, 2015).

Het traditionele mvto werd vanuit de grammatica-vertaalmethode onderwezen. De lessen binnen deze benadering waren gebaseerd op de manier waarop het Latijn werd onderwezen. Het doel was voornamelijk het kunnen lezen van literatuur en het verwerven van een goede kennis van de structuur en woordenschat in de vreemde taal. Het onderwijs was

vooral schriftelijk van aard. De mondelinge vaardigheden kwamen nauwelijks of helemaal niet aan bod (Appel & Vermeer, 1994; SLO, 2015; Yule, 2006).

Halverwege de twintigste eeuw kwam er steeds meer ruimte voor de audiolinguale methode. Binnen deze benadering stond de gesproken taal centraal. De geschreven taal werd pas in een later stadium aangeboden. Centraal stond de praktische beheersing van de taal in alledaagse situaties. Door middel van imitatie en met behulp van mondelinge oefeningen werden de grammaticale structuren van de vreemde taal ingeslepen, de zogenaamde *drills* (Appel & Vermeer, 1994; Kwakernaak, 2009; SLO, 2015).

Als reactie op het voornamelijk taalstructureel georiënteerde mvto waarin voornamelijk de kennis van het taalsysteem centraal stond, kwam in de loop van de jaren zestig en zeventig de communicatieve benadering op. In het hedendaagse mvto worden alle moderne vreemde talen nog steeds vanuit deze communicatieve benadering onderwezen. In tegenstelling tot de eerdere benaderingen van het mvto staat binnen de communicatieve benadering van het mvto de toepassingsgerichtheid van de taal voorop en ligt de nadruk op de communicatieve gebruiksfunctie van de taal. Het communicatief mvto heeft als doel dat leerlingen zowel schriftelijk als mondeling leren te communiceren in de moderne vreemde taal (Appel & Vermeer, 1994; Nijmeegse Werkgroep Taaldidactiek, 1992; Staatsen et al., 2009).

De focus op het gebruik van de moderne vreemde taal in het communicatief mvto blijkt uit het feit dat leerlingen communicatieve vaardigheden in de moderne vreemde taal ontwikkelen. Daarbij is het van belang dat leerlingen zowel schriftelijke als mondelinge taal in de moderne vreemde taal kunnen begrijpen (receptief) en de communicatieve boodschap in de moderne vreemde taal zowel schriftelijk als mondeling over kunnen brengen op de luisteraar of schrijver (productief). Deze receptieve en productieve mondelinge en schriftelijke vaardigheden zijn in het mvto vertaald naar de vier vaardigheden lezen, luisteren, spreken en schrijven. De receptieve vaardigheden betreffen de vaardigheden *luisteren* (mondeling) en *lezen* (schriftelijk). De productieve vaardigheden betreffen de vaardigheden *spreken* (mondeling) en *schrijven* (schriftelijk) (Kwakernaak, 2009; Staatsen et al., 2009).

2.2. Belang van uitspraak binnen mondelinge vaardigheden communicatief mvto

Uit de vorige paragraaf is naar voren gekomen dat het hedendaagse communicatief mvto gericht is op de toepassingsgerichtheid van de taal waarbij leerlingen zowel receptieve als productieve mondelinge en schriftelijke vaardigheden in de moderne vreemde taal ontwikkelen. Om deze communicatieve doelen te bewerkstelligen moeten de leerlingen zich verschillende deelvaardigheden in de moderne vreemde taal eigen maken. Deze deelvaardigheden betreffen

onder andere de linguïstische vaardigheden in de moderne vreemde taal, waaronder de grammatica, woordenschat, uitspraak en spelling (Kwakernaak, 2009; Staatsen et al., 2009; Nederlandse Taalunie, 2008)

In deze paragraaf staat het belang van een goede beheersing van de uitspraak van de moderne vreemde taal in het kader van de receptieve en productieve mondelinge vaardigheden van het communicatief mvto centraal. Omdat de uitspraak van elke taal zijn eigen fonetische kenmerken heeft, wordt in paragraaf 2.2.1. de fonetische kenmerken van uitspraak van een taal besproken. In paragraaf 2.2.2. staat het belang van een juiste beheersing van de uitspraak van de moderne vreemde taal binnen de receptieve en productieve mondelinge vaardigheden centraal.

2.2.1. Fonetische kenmerken van de uitspraak van een taal

Elk taal heeft zijn eigen kenmerken voor uitspraak. De uitspraak betreft het fonetische inventaris van een taal dat uit segmentele kenmerken en suprasegmentele kenmerken bestaat.

De segmentele kenmerken van een taal bestaan uit de vocalen en consonanten die tot de betreffende taal behoren. Vocalen zijn klanken die uitgesproken worden zonder obstructie van het spraakapparaat. Vocalen worden gevormd door middel van de positie van de tong en de positie van de lippen. Vocalen zijn altijd stemhebbend. Consonanten worden gekenmerkt door het feit dat de lucht op zijn weg naar buiten op verschillende articulatieplaatsen een meer of minder sterke belemmering ondervindt. Elke consonant wordt gevormd door een trilling of geen trilling van de stembanden (stemhebbend/stemloos) (Carley et al., 2017; Popkema, 2006)

De belangrijkste vocalen en consonanten van een taal vormen de fonemen van een taal. Fonemen hebben zelf geen betekenis, maar ze onderscheiden de betekenissen van woorden. Zo zijn de consonanten /g/ en /k/ fonemen van het Nederlands en leiden ze tot het verschil in betekenis tussen woorden als *gast* en *kast*. De fonemen van een taal kunnen uit verschillende allofonen bestaan. Allofonen zijn varianten van een foneem. De fonemen van een taal kunnen afhankelijk van de context en de positie in een woord of zin op verschillende wijzen uitgesproken worden. Allofonen zijn klanken die hoorbaar anders zijn, maar die nooit de betekenis van een woord kunnen veranderen. Zo wordt de foneem /p/ in de Engelse taal in de eerste positie van een woord geaspireerd, maar is dit in de laatste positie van een woord niet het geval. De fonemen van de ene taal, hoeven geen fonemen van een andere taal te zijn. Zo is het onderscheid tussen de fonemen /l/ en /r/ in het Nederlands betekenisonderscheidend, maar is dit bijvoorbeeld voor het Japans niet het geval. Verder laten de consonanten en vocalen zich kenmerken door hun volgorde en positie in een woord of zin waar ze in voor kunnen komen

(Carley, Mees, & Collins, 2017; Celce-Murcia et al., 1996; Kelly, 2000; Nijmeegse Werkgroep Taaldidactiek, 1992; Roach, 2009; Yule, 2006).

De suprasegmentele kenmerken van een taal refereren naar de aspecten van spraak die verder reiken dan de individuele segmenten. Een synoniem voor de term suprasegmentele kenmerken is prosodie. De suprasegmentele kenmerken betreffen de taalspecifieke kenmerken voor bijvoorbeeld woord- en zinsaccent, ritme en intonatie. Elke taal heeft zijn eigen suprasegmentele kenmerken. Zo kan een taal bijvoorbeeld zijn eigen specifieke kenmerken voor intonatie hebben. Zo hebben bijvoorbeeld Scandinavische talen de neiging om onbeklemtoonde lettergrepen op een hogere pitch uit te spreken dan de beklemtoonde lettergrepen, terwijl het omgekeerde voor het Engels het geval is. Daarnaast zijn er talen waarbij de intonatie een specifieke betekenisfunctie heeft, de zogenaamde toontalen zoals het Chinees (Celce-Murcia et al., 1996; Derwing & Munro, 2015; Hirschfeld, 2011; Kelly, 2000).

2.2.2. *Belang van uitspraak binnen de mondelinge receptieve en productieve vaardigheden*

Uit de vorige paragraaf is naar voren gekomen dat elke taal zijn eigen segmentele en suprasegmentele kenmerken heeft. In het communicatief mvto is het voor de mondelinge vaardigheden luisteren en spreken vanuit communicatief oogpunt van belang dat leerlingen de segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken van de moderne vreemde taal leren beheersen.

Bij de mondelinge receptieve vaardigheid *luisteren* dienen leerlingen de communicatieve boodschap van gesproken tekst te begrijpen. De uitspraak binnen de mondelinge receptieve vaardigheid luisteren betreft het vermogen om de segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken van een taal waar te kunnen nemen. Wanneer leerlingen in staat zijn om de segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken van een taal waar te nemen, draagt dit bij aan het begrip van de gesproken communicatieve boodschap (Appel & Vermeer, 1994, 24; Hirschfeld, 2011; Kelly, 2000; Navy, 2004; Staatsen et al., 2009).

Bij de mondelinge productieve vaardigheid *spreken* leren leerlingen de gesproken communicatieve boodschap over te brengen op de luisteraar. De rol van uitspraak binnen deze vaardigheid betreft het juist uit kunnen spreken van de segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken van de moderne vreemde taal. Een juiste beheersing van de segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken van de moderne vreemde taal draagt eraan bij dat de luisteraar de communicatieve boodschap van de leerlingen beter kan begrijpen (Appel & Vermeer, 1994, 24; Hirschfeld, 2011; Kelly, 2000; Navy, 2004; Staatsen et al., 2009).

Wanneer een leerling de uitspraak van de moderne vreemde taal niet goed kan waarnemen of niet goed kan uitspreken, kan dit tot gevolg hebben dat de leerling de communicatieve boodschap van gesproken tekst niet goed kan begrijpen of de communicatieve boodschap niet goed over kan brengen op de luisteraar. Dit kan uiteindelijk leiden tot begripsproblemen, misverstanden, beperkte verstaanbaarheid of vertraagde communicatie (Hirschfeld, 2011; Kelly, 2000; Navy, 2004; Rasier, 2008).

2.3. Uitspraakonderwijs Engelse taal en communicatief mvto

Uit de vorige paragraaf is het belang van een goede beheersing van de segmentele en suprasegmentele kenmerken van de moderne vreemde taal voor de mondelinge receptieve en productieve mondelinge vaardigheden aan bod gekomen. Zoals in paragraaf 2.1. is genoemd, krijgen alle leerlingen in het Nederlandse onderwijs verplicht onderwijs in de Engelse taal. In deze paragraaf staat de onderwijs in de fonetiek centraal, welke aspecten van het Engels daarbij onderwezen moeten worden en hoe de fonetiek geïntegreerd kan worden in het kader van het communicatief mvto. In paragraaf 2.3.1. wordt het belang van de focus op bewustzijn, perceptie en productie van de fonetiek van de moderne vreemde taal besproken. In paragraaf 2.3.2. komen de segmentele en suprasegmentele kenmerken van het Engels in het kader van uitspraak onderwijs in de fonetiek in de Engels taal aan bod. In paragraaf 2.3.3. wordt onderwijs in de fonetiek van de moderne vreemde taal door middel van taal- en communicatiefgerichte oefeningen in het communicatief mvto besproken.

2.3.1. Bewustzijn, perceptie en productie van fonetiek vreemde taal

Hoewel nog niet helemaal duidelijk is hoe uitspraak binnen de receptieve en productieve mondelinge vaardigheden in een vreemde taal het beste onderwezen kan worden, lijkt uit onderzoek naar voren te komen dat expliciet onderwijs in de segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken van een vreemde taal bijdraagt aan een betere uitspraak en perceptie van de fonetische kenmerken van een vreemde taal. Daarbij is het van belang dat het uitspraakonderwijs zich focust op de ontwikkeling bewustzijn, perceptie en productie van de segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken van een vreemde taal (Celce-Murcia et al., 1996; Rasier, 2008)

Met betrekking tot het bewustzijn van de uitspraak van de vreemde taal is het voor het mvto van belang dat leerlingen bewust worden gemaakt van de segmentele en suprasegmentele kenmerken van de moderne vreemde taal. Dat wil zeggen hoe het segmentele of suprasegmentele kenmerken worden gerealiseerd in de vreemde taal (Celce-Murcia et al., 1996;

Kelly, 2000). Naast de ontwikkeling van bewustzijn over de segmentele en suprasegmentele kenmerken is van belang om te focussen op de perceptie van de segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken van de moderne vreemde taal (Celce-Murcia et al., 1996). Heel wat uitspraakproblemen vinden namelijk hun oorsprong in een gebrekkige perceptie, omdat de verwerving van de uitspraak plaatsvindt op basis van wat de leerling waarneemt. Wat de leerling niet hoort, zal de leerling ook nooit correct uit kunnen spreken (Rasier, 2008). Uiteindelijk is het van belang dat de leerlingen de perceptuele kennis over kunnen nemen bij het spreken in de vreemde taal en moet er in het uitspraakonderwijs dus ook geoefend worden met het uitspreken van de segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken van de vreemde taal (Celce-Murcia et al., 1996; Kelly, 2000).

2.3.2. Segmentele en suprasegmentele fonetiek Engels

Alle leerlingen in het Nederlandse onderwijs krijgen verplicht onderwijs in de Engelse taal. Alle leerlingen krijgen dus ook te maken met de uitspraak van de Engelse taal in het mvto.

De Engelse taal heeft zijn eigen segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken. Met betrekking tot de segmentele kenmerken dient het uitspraakonderwijs zich leerlingen bewust te maken uit welke vocalen en consonanten de Engelse taal bestaat. Met betrekking tot de vocalen heeft de Engelse taal korte vocalen, lange vocalen, tweeklanken en drieklanken in zijn fonetische systeem. Met betrekking tot de consonanten behoren vijf soorten consonanten tot het fonetische inventaris van het Engels, namelijk: plosieven, fricatieven, affricaten, nasalen en approximanten. Naast de fonemen van de vocalen en consonanten dienen leerlingen bewust te worden gemaakt van de allofonen van de Engelse taal. Zo wordt de Engelse foneem /t/ aan het begin van een beklemtoonde lettergreep geaspireerd, maar niet aan het begin van een onbeklemtoonde lettergreep. Met betrekking tot de consonanten is het verder noodzakelijk de leerlingen bewust te maken in welke positie consonanten in een woord kunnen voorkomen en welke combinaties van consonanten daarbij mogelijk zijn. Zo kunnen consonanten in vijf verschillende posities voorkomen, namelijk aan het begin van een lettergreep, aan het einde van een lettergreep, intervocaal, aan het begin van een consonantcluster en aan het einde van een consonantcluster. Naast het bewustzijn dienen de leerlingen ook te oefenen met de perceptie en productie van de segmentele fonetische kenmerken van het Engels (Carley et al., 2017; Celce-Murcia et al., 1996).

Naast de segmentele fonetische kenmerken is het ook van belang om de uitspraak van suprasegmentele kenmerken van het Engels te onderwijzen. Zo dienen de leerlingen bewust te worden van waar de klemtoon van het Engels precies valt in een woord en zin. De klemtoon

van het Engels bestaat uit de variatie tussen onbeklemtoonde en beklemtoonde lettergrepen en woorden in een woord of uiting. Beklemtoonde lettergrepen worden in het Engels in een woord of uiting langer, luider en met een hogere pitch uitgesproken. De woordklemtoon en zinklemtoon vormen het ritme van de taal. Het is belangrijk dat leerlingen kennis hebben van hoe de klemtoon functioneert, omdat de klemtoon bijdraagt aan de betekenis van een woord of zin. Naast klemtoon moeten de leerlingen leren hoe de intonatie in het Engels vormgegeven wordt (Celce-Murcia et al., 1996). Daarnaast moeten leerlingen leren hoe vocalen en consonanten kunnen veranderen in gebonden spraak. Verschillende aspecten spelen daarbij een rol, zoals assimilatie (klanken die veranderen onder invloed van de naaste klanken), samentrekkingen (zoals *don't, it's* in het Engels), elisie (het verdwijnen van klanken) of liaison (het verbinden van klanken over woordgrenzen (Carley et al., 2017)). Het uiteindelijke doel van onderwijs in de suprasegmentele kenmerken van het Engels is dat leerlingen niet alleen woorden in isolatie kunnen verstaan en uitspreken, maar ook een aaneenschakeling van fonemen die samen een uiting vormen kunnen waarnemen en uitspreken (Kelly, 2000).

2.3.3. Taal- en communicatiefgerichte oefeningen fonetiek in het communicatief mvto

Uitspraakonderwijs moet uiteindelijk geïntegreerd worden in het communicatief kader van het mvto. Daarbij is het van belang dat de leerling de uitspraak ook oefent in het kader van het communicatief onderwijs van de moderne vreemde taal. Oefeningen in het communicatief mvto kunnen communicatiefgericht of taalgericht zijn. Oefeningen die communicatiefgericht zijn, richten de aandacht van de leerling vooral op het overbrengen van de boodschap. Oefeningen die taalgericht zijn, richten zich juist meer op het produceren van correcte taal. Voorbeelden van communicatiefgerichte oefeningen zijn: *‘Vertel je docent in de vreemde taal wat je liever zou doen dan in zijn les zitten’* of *‘Schrijf een brief aan je correspondentvriend over de volgende punten:’*. Voorbeelden van taalgerichte oefeningen zijn: *‘Zet de volgende zinnen in de verleden tijd’* of *‘Vertaal de volgende woorden/zinnen in het Duits/Engels/Frans’*. Beide categorieën van oefening zijn nuttig. In het communicatief mvto is het beste om een effectieve mix te hebben van communicatiefgerichte en taalgerichte oefeningen (Kwakernaak, 2009).

2.4. Transfer fonetische kenmerken van reeds verworven taal/talen naar vreemde taal

Hoewel de Engelse taal in de lagere groepen van het primair onderwijs aangeboden mag worden, krijgen tot nu toe de meeste leerlingen in het Nederlands onderwijs les in de Engelse taal vanaf groep 7 of 8 in het primair onderwijs (SLO, 2015). Dit betekent dat de meeste leerlingen vanaf een leeftijd van 10/11 jaar onderwijs in één of meer moderne vreemde talen

krijgen. Op deze leeftijd beheersen leerlingen zelf ook al één of meerdere talen. Uit onderzoek komt naar voren dat de fonetische segmentele en suprasegmentele kenmerken van de eerste taal en de andere talen die een taalleerder beheerst, invloed kunnen hebben op de verwerving en beheersing van de fonetische kenmerken van een vreemde taal. Deze invloed wordt in de literatuur *transfer* (of *cross-linguïstische invloeden*) genoemd (Hirschfeld, 2011; Jarvis & Pavlenko, 2008; Lightbrown & Spada, 2006; Navy, 2004).

In deze paragraaf staat de transfer van segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken van reeds verworven taal/talen naar een nieuwe vreemde taal centraal. In paragraaf 2.3.1. wordt ingegaan op de definitie van transfer en de algemene rol van algemene transfer vanuit reeds verworven talen naar een nieuwe vreemde taal. In paragraaf 2.3.2. wordt specifiek ingegaan op transfer van fonetische kenmerken vanuit reeds verworven taal/talen naar een nieuwe vreemde taal.

2.4.1. Transfer uit reeds verworven talen naar de nieuwe vreemde taal

Door het feit dat talen onderling met elkaar verbonden zijn in het brein, kunnen de taal of talen die iemand beheerst de verwerving van een nieuwe vreemde taal beïnvloeden. Dit effect wordt in de onderzoeksliteratuur *transfer* of *cross-linguïstische invloeden* genoemd (De Angelis, 2007; Jarvis & Pavlenko, 2008; Jessner, 2008; Yule, 2006). In dit onderzoek wordt de term transfer gebruikt. Een algemeen geaccepteerde definitie van transfer is van Odlin (1989, p. 27) die transfer definieert als ‘the influence resulting from similarities and differences between the target language and any other language that has been previously (and perhaps imperfectly) acquired’.

Binnen dit resultaat van overeenkomsten en verschillen wordt er in de literatuur tussen de taal of talen die iemand reeds beheerst en de nieuwe vreemde taal een onderscheid gemaakt tussen positieve en negatieve transfer. Van positieve transfer is sprake wanneer een bepaalde eigenschap van de taal of talen die iemand reeds beheerst overeenkomst met dezelfde eigenschap van de nieuwe vreemde taal. Van negatieve transfer (of interferentie) is sprake wanneer een bepaalde van de taal of talen die iemand reeds beheerst verschilt met dezelfde eigenschap van de nieuwe vreemde taal (Appel & Vermeer, 1994; Peukert, 2015; Yule, 2006).

Transfer heeft effect op alle linguïstische gebieden van een taal (Odlin, 2003). De mate van transfer hangt echter van veel verschillende factoren af. Zoals de taaltypologische afstand tussen de bron- en de doeltaal of het niveau van beheersing van beide talen (De Angelis, 2007; Jarvis & Pavlenko, 2009). Hoewel er veel onderzoek gedaan is naar transfer bij de verwerving van een vreemde taal hebben deze onderzoeken zich vooral gefocust op negatieve transfer. Naar

de positieve effecten van transfer is over het algemeen in onderzoek weinig aandacht aan besteed (Appel & Vermeer, 1994; Peukert, 2015).

2.4.2. *Transfer van fonetische kenmerken in perceptie en productie vreemde taal*

Uit de onderzoeksliteratuur komt naar voren dat de segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken die iemand in zijn/haar eerste taal en eventueel ook in andere talen hebben heeft ontwikkeld invloed op de verwerving van de segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken van de nieuwe vreemde taal kunnen hebben (Jarvis & Pavlenko, 2008).

Fonetische transfer vloeit voort uit het feit dat elke taal zijn eigen indeling voor de segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken heeft. Zo vormen bijvoorbeeld in het Nederlands de korte en lange klinkers aparte groepen. Zij geven betekenisverschil tussen woorden als *bom/boom*, *man/maan*. Dit geldt ook voor medeklinkers zoals *t* en *d* in *tak* en *dak*. Bij het leren van een nieuwe vreemde taal wordt de fonetische perceptie van de eerste taal of andere talen die iemand beheerst naar de nieuwe taal overgedragen waardoor taalleerders de neiging hebben om het fonetische systeem van de vreemde taal door het perceptuele filter van de eerste taal of de andere talen die ze beheersen waar te nemen. Het meest duidelijke effect van fonetische transfer op segmenteel niveau betreffen de problemen in de waarneming van het onderscheid tussen klanken in de nieuwe vreemde taal die geen fonetisch contrast in de moedertaal vormen. Zo kunnen Spaanse sprekers moeite hebben met het onderscheid tussen de */i/* en */ɪ/* in Engelse woorden als *sheep* en *ship* en kunnen Japanse sprekers moeite hebben met het onderscheiden van de segmenten */r/* en */l/* in het Engels. Ook andere segmentele eigenschappen in de vreemde taal zoals aspiratie kunnen beïnvloed worden door de taal of talen die een persoon reeds beheerst. Tevens kan transfer ook op suprasegmenteel niveau plaatsvinden, zoals transfer van intonatie, klemtoon en ritme (Goedegebure, 2012; Hirschfeld, 2011; Jarvis & Pavlenko, 2008).

Wanneer de fonetische contrasten in de vreemde taal niet worden herkend, kan dit tot gevolg hebben dat deze kenmerken in de vreemde taal ook niet goed worden uitgesproken. Een accurate perceptie van klanken in de vreemde taal is dus vereist voor een accurate productie in de betreffende vreemde taal (Carroll & Windsor, 2015; Goedegebure, 2012)

2.5. Focus op verschillen Nederlandse taal en moderne vreemde taal in het mvto

Uit de vorige paragraaf is naar voren gekomen dat de segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken die iemand in zijn/haar eerste taal en eventueel ook in andere talen heeft ontwikkeld

een grote invloed kunnen hebben op de verwerving van de segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken van de nieuwe vreemde taal.

In deze paragraaf staat de rol van transfer in het mvto centraal. In paragraaf 2.4.1. wordt de rol van transfer binnen de ‘transferhypothese’ in het mvto besproken waarna in paragraaf 2.4.2. de focus op de verschillen tussen de Nederlandse taal en de moderne vreemde taal in het mvto aan bod komt.

2.5.1. De transferhypothese en mvto

Vanuit de behaviouristische leertheorie is het fenomeen transfer een belangrijke verschijningsvorm voor het mvto. Binnen deze leertheorie wordt het menselijk leren beschouwd als gewoontevorming waar bij het leren van nieuw gedrag het oude gedrag een grote rol speelt. Volgens deze theorie treedt er transfer op van structuren of ‘gewoontes’ van de eerste taal naar de nieuwe te leren taal. Daarom wordt deze theorie ook wel de *transferhypothese* (of *contrastieve hypothese*) genoemd (Appel & Vermeer, 1994; Derwing & Munro, 2015).

De transferhypothese stelt dat transfer het leren van de vreemde taal kan vergemakkelijken, maar ook kan bemoeilijken. Hierbij spelen positieve transfer en negatieve transfer een grote rol. Vanuit de transferhypothese wordt aangenomen dat positieve transfer een faciliterende rol in het taalleerproces heeft, omdat de overeenkomsten tussen de eerste taal en de vreemde taal het leren van de vreemde taal kunnen vergemakkelijken. Hierdoor wordt er verwacht dat een onderdeel van de vreemde taal sneller of makkelijker te leren is. Wanneer er verschillen bestaan in de structuren van de eerste taal en de nieuwe vreemde taal – negatieve transfer- kunnen deze verschillen tot juist moeilijkheden bij het leren van een vreemde taal leiden (Appel & Vermeer, 1994; Spiropoulou, n.D.; Yule, 2006).

Wanneer in het mvto gefocust wordt op positieve en negatieve transfer kan het leerproces van een vreemde taal efficiënter verlopen en het leerproces gemakkelijker gemaakt worden. Er wordt dan gebruik gemaakt van het faciliterende effect dat positieve transfer heeft en negatieve transfer wordt zoveel mogelijk geprobeerd te voorkomen. Omdat de meeste leerlingen niet in staat zijn om zelf bewust verbanden te leggen tussen de talen die ze beheersen en de nieuwe te leren taal, dient het onderwijs de leerlingen bewust te maken van hun talenkennis en deze kennis te gebruiken bij het leren van een nieuwe vreemde taal (Dorren, 2016; Haukas, 2006; Kursisa & Neuner, 2006; Marx & Mehlhorn, 2010; Szczesniak, 2013).

2.5.2. *Focus op fonetische verschillen Nederlandse taal en moderne vreemde taal in het mvto*

Eerdere onderzoeken naar transfer waren sterk met een contrastieve analyse verbonden. De grondgedachte hierbij was dat een comparatieve beschrijving tussen talen een basis voor het taalonderwijs konden geven. Deze comparatieve beschrijvingen focusten zich voornamelijk op negatieve transfer, dus op de verschillen tussen de talen. Positieve transfer werd over het algemeen buiten beschouwing gelaten in dit onderzoek (Appel & Vermeer, 1994; Peukert, 2015). Uit de literatuur lijkt naar voren te komen dat deze focus op negatieve transfer ook zijn weerslag kent op de praktijk van het mvto waarbij voornamelijk de verschillen tussen de moedertaal en de doeltaal in de lessen wordt benadrukt om op deze wijze negatieve transfer en daarmee fouten vanuit de moedertaal in de moderne vreemde taal te voorkomen (Appel & Vermeer, 1994; Jessner, 1999).

Naast de focus op negatieve transfer in het mvto wordt in de literatuur ook genoemd dat in het Nederlandse onderwijs over het algemeen de Nederlandse taal als referentietaal voor alle leerlingen wordt gebruikt (Van Avermaet, 2015; Sercu & Van der Elst, 2005). Van Gelderen (1996) heeft daarbij onderzoek gedaan naar het mvto. Ook uit dit onderzoek blijkt dat docenten in het mvto de Nederlandse taal als referentietaal voor alle leerlingen gebruiken.

Met betrekking tot segmentele en suprasegmentele fonetiek lijkt ook het mvto zich vooral te focussen op segmentele en suprasegmentele verschillen tussen de Nederlandse en moderne vreemde taal. In dit voorliggende onderzoek zijn er geen aanwijzingen gevonden dat de overeenkomsten tussen de talen die de leerlingen beheersen op ‘normale’ schaal worden benut in het mvto. Zo omschrijft Kwakernaak (2009) in zijn bijdrage fonetische oefeningen voor het mvto die vooral focussen op de verschillen tussen de moedertaal van de leerlingen en de moderne vreemde taal. Ook Rupp (2014) noemt in haar artikel de grootste problemen met de uitspraak van het Engels van sprekers van het Nederlands en waar het mvto zich op zou moeten focussen. Celce-Murcia et al. (1996) beschrijven in hun bijdrage een opbouw van taal- en communicatiefgericht uitspraakonderwijs waarbij eveneens de focus ligt op de verschillen tussen de moedertaal van de leerlingen en de Engelse taal.

2.6. Meerwaarde focus overeenkomsten linguïstische kenmerken taalachtergrond leerlingen en moderne vreemde taal in het mvto

Uit de vorige paragraaf is naar voren gekomen dat er in het mvto een grote focus lijkt te liggen op de verschillen tussen de Nederlandse taal en de moderne vreemde taal waarbij de Nederlandse taal als referentietaal voor *alle* leerlingen wordt gebruikt. In deze paragraaf wordt daarom besproken wat de meerwaarde voor het mvto kan zijn wanneer er gebruik gemaakt

wordt van de taalachtergrond van de leerlingen bij het leren van de moderne vreemde taal en wanneer daarbij gefocust wordt op de overeenkomsten tussen deze talen en de moderne vreemde taal. In paragraaf 2.6.1. staat de taaldiversiteit van de leerlingen en de overeenkomstige kenmerken met de moderne vreemde taal naast het Nederlands centraal. In paragraaf 2.6.2. wordt de meerwaarde voor de focus op overeenkomsten tussen de taalachtergrond van de leerlingen en de moderne vreemde taal besproken in het kader van de verwerving van de vreemde taal, de sociaal-emotionele ontwikkeling en schoolprestaties van de leerling en taalbehoud van de taal die bij het onderwijs betrokken wordt.

2.6.1. Overeenkomsten taalachtergrond leerlingen en moderne vreemde taal

Leerlingen in het Nederlandse onderwijs spreken een diversiteit aan talen. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat een derde tot de helft van de leerlingen van de hele Nederlandse leerlingenpopulatie een andere taal spreekt, al dan niet naast het Nederlands (Helsloot & Kootstra, 2015). Daarbij kan het gaan om een verscheidenheid aan talen zoals dialecten, regionale talen, minderheidstalen of immigrantentalen.

Afhankelijk van de taaltypologische afstand tussen de talen die leerlingen beheersen en de moderne vreemde talen in het mvto kunnen deze talen geen, weinig of veel linguïstische overeenkomsten delen. Hierbij het kan het geval zijn dat de Nederlandse taal deze linguïstische overeenkomsten ook deelt. Zo hebben het Duits, Nederlandse en het Engels bijvoorbeeld overeenkomstige woorden, zoals father (Engels); Vater (Duits) (Kursisa & Neuner, 2006) en vader (Nederlands). Daarnaast kan ook het geval zijn dat de Nederlandse taal de linguïstische overeenkomst tussen een taal die de leerling beheerst en de moderne vreemde taal niet deelt. Zo is bijvoorbeeld een fonetisch segmenteel kenmerk van het Gronings en de Scandinavische talen dat de klanken /p/, /t/ en /k/ geaspireerd worden, net als in de Engelse en Duitse taal. In het Nederlands worden deze klanken daarentegen niet geaspireerd (Collins & Mees, 2003).

2.6.2. Meerwaarde focus overeenkomsten taalachtergrond leerlingen en moderne vreemde taal

Uit de vorige paragraaf is reeds naar voren gekomen dat positieve transfer een faciliterende rol kan hebben bij het leren van een nieuwe vreemde taal. Volgens de transferhypothese is een onderdeel van de vreemde taal sneller of makkelijker te leren als het onderdeel parallel aan de eerste taal is (Appel & Vermeer, 1994). Door middel van positieve transfer kunnen ‘transferbruggen’ gebouwd worden tussen overeenkomstige elementen uit de taal/talen die de leerlingen beheersen en de vreemde taal. Het mvto kan hiermee voortbouwen op de kennis die leerlingen reeds bezitten. Deze kennis hoeft echter niet alleen de Nederlandse taal te zijn. Ook

overeenkomsten tussen de andere talen die de leerlingen beheersen en de moderne vreemde taal kunnen fungeren als ‘transferbruggen’ naar de moderne vreemde taal. Op deze wijze kan het gehele linguïstische repertoire van de leerlingen als steiger dienen bij het leren van een nieuwe taal (Jessner, 1999; Szczesniak, 2013).

Ook vanuit het oogpunt van de cognitiepsychologie is het zinvol om aan te knopen bij de linguïstische overeenkomsten tussen de talen die de leerlingen beheersen en de moderne vreemde taal. Uit onderzoek is namelijk naar voren gekomen dat wanneer in het onderwijs aangesloten wordt bij de kennis die de leerlingen reeds bezitten het leren van nieuwe kennis veel effectiever maakt. Nieuwe informatie worden namelijk nauwelijks volledig apart in het brein opgeslagen, maar in de regel met reeds verworven kennis verbonden. Dit geldt ook voor het leren van een nieuwe taal. Deze (voor)kennis van leerlingen is dus belangrijk bij het leren van nieuwe kennis, en dus ook bij het leren van een vreemde taal. Dit perspectief van de cognitiepsychologie kan ook toegepast worden op de overeenkomsten tussen de talen die de leerlingen beheersen en de moderne vreemde taal. Door de leerlingen te wijzen op de overeenkomsten tussen de reeds verworven taal/talen en naar de nieuwe te leren taal wordt de kennis van taal die de leerlingen reeds bezitten geactiveerd en kan de nieuwe kennis van de moderne vreemde taal gekoppeld aan de al bestaande kennis van de talen die de leerlingen reeds beheersen (Cummins et al., 2005; Ebbens & Ettekoven, 2009; Neuner, 2003).

Het betrekken van de overeenkomsten tussen het volledige linguïstische repertoire van de leerlingen en de moderne vreemde taal heeft naast een efficiëntere verwerving van de moderne vreemde taal ook een meerwaarde voor schoolsucces en de sociaal-emotionele ontwikkeling van de leerling en de moedertaal. Zo blijkt uit onderzoek dat een focus op de taalachtergrond en talenkennis van de leerlingen het zelfvertrouwen en het welbevinden van de leerlingen bevordert en daarmee leidt tot betere schoolprestaties van de leerlingen. Ook biedt het de mogelijkheid om de betrokkenheid en motivatie van de leerlingen op school en in de klas te vergroten. Daarnaast zorgt een focus op taalachtergrond van de leerlingen dat de verwerving van de taalvaardigheid in de eigen taal of talen wordt versterkt (Sierens & Van Avermaet, 2013; Herzog-Punzenberger et al., 2017; Van Avermaet, 2015).

2.6.3. Projecten met focus op overeenkomsten taalachtergrond leerlingen en vreemde taal

In het onderzoeks- en onderwijsveld wordt ook steeds meer erkend dat het linguïstische repertoire dat de leerlingen reeds bezitten, benut kan worden bij de verwerving van een nieuwe taal. Verschillende projecten zijn daarom in de afgelopen jaren opgezet om de linguïstische kennis die taalleerders reeds bezitten in te zetten bij het leren van een nieuwe taal. Een aantal

voorbeelden van deze projecten zijn EuroCom, DaFne of het MoeDINT2. Het project EuroCom (European Comprehension) heeft tot doel om Europese burgers een linguïstische basis te geven voor het begrijpen van sprekers die een taal spreken die tot hun eigen taalfamilie behoort. EuroCom maakt leerders bewust van hun talige kennis die ze door hun Europese oorsprong reeds bezitten en dus niet hoeven te leren (Jessner, 2008). Het project DaFne (Duits als vreemde taal na Engels) is ontsprongen uit het feit dat de Duitse taal vaak als tweede taal na het Engels wordt geleerd. Dit project focust zich op de voordelen voor leerlingen die de Duitse taal na het Engels leren door het bouwen van ‘transferbruggen’ tussen deze talen (Marx & Mehlhorn, 2010). Het MoeDINT2 is een project dat zich richt op specifieke taalproblemen van taalleerders met verschillende taalachtergronden die de Nederlandse taal leren (Universiteit Utrecht, 2018).

2.7. Friessprekende leerlingen in het Nederlandse onderwijs

Uit de vorige paragraaf naar voren gekomen dat de overeenkomsten tussen de taalachtergrond van leerlingen en de moderne vreemde taal in het mvto ingezet kunnen worden bij het leren van een nieuwe vreemde taal. Voor een reeks talen zijn daarvoor al projecten opgezet om te onderzoeken welke overeenkomsten bestaan tussen de talenkennis van de taalleerder/leerling en de te leren taal. Een taal waarbij voor zover bekend nog geen project is opgestart of een onderzoek is de kennis van de Friese taal die leerlingen voornamelijk in Friesland hebben en de moderne vreemde taal in het mvto.

In deze paragraaf staat daarom de aanwezigheid van Friessprekende leerlingen in het onderwijs in Friesland centraal. In paragraaf 2.6.1. wordt een achtergrond geschetst met betrekking tot de Friese taal in Friesland waarna in paragraaf 2.6.2. ingegaan wordt op de beheersing van het Fries door de inwoners van Friesland. In paragraaf 2.6.3. wordt de aanwezigheid van Friessprekende leerlingen in het onderwijs in Friesland besproken. Omdat alle inwoners die Fries spreken ook het Nederlands beheersen, komt in paragraaf 2.6.4. de invloed van het Nederlands op de Friese taal aan bod.

2.7.1. De Friese taal in Friesland

De provincie Friesland (officieel: Fryslân) is een tweetalige provincie met twee officiële talen, namelijk het Nederlands als nationale taal van Nederland en het Fries als tweede officiële taal van Nederland, binnen de grenzen van de provincie. Het Friese taalgebied omvat ruwweg de huidige provincie Fryslân (Günther-Van der Meij, 2018; Popkema, 2006; Popkema, 2013).

De Friese taal in Friesland kan niet gezien worden als één taal die overal in de provincie hetzelfde wordt gesproken. Binnen de provincie worden verschillende varianten van het Fries

gesproken. De drie grootste dialecten van Friesland zijn het Zuid(west)hoeks, het Kleifries en het Woudfries. Deze dialecten verschillen voornamelijk op fonologisch niveau van elkaar, maar de verschillen zijn dusdanig klein dat de dialecten onderling verstaanbaar zijn. Naast de grotere dialecten worden er in Friesland ook regionale varianten van het Fries gesproken. Daarnaast zijn er variëteiten in Friesland die dusdanig afwijken van de Friese taal dat ze beschouwd moeten als aparte talen. Deze variëteiten worden bijvoorbeeld gesproken in de stad Hindeloopen en op het eiland Schiermonnikoog. In steden als Leeuwarden, Sneek, Dokkum, Franeker, Bolsward, Starum en Heerenveen wordt Stadsfries gesproken, een gemixt dialect van Fries en Nederlands (Günther-Van der Meij, 2018; Popkema, 2006; Popkema, 2013; Van Bezooijen, 2009; Visser, 1997).

2.7.2. De beheersing van het Fries door inwoners van Friesland

Met betrekking tot de beheersing van de Friese taal is uit provinciaal onderzoek in 2015 naar voren gekomen dat van de 646.000 inwoners 85,1% aangeeft de Friese taal goed te begrijpen, 66,6% aangeeft de taal goed te kunnen spreken, 55% aangeeft de taal goed te kunnen lezen en 14,5% aangeeft de taal te kunnen schrijven (Provincie Fryslân, 2015). De Friese taal wordt dus door de meeste inwoners verstaan en gesproken. De schriftelijke vaardigheden worden echter door de inwoners minder goed beheerst. De Friese taal is voornamelijk een spreektaal en minder een schrijftaal, hoewel de Friese taal een gestandaardiseerde spelling heeft (Popkema, 2006). De Friese taal wordt daarnaast niet in elke gedeelte van de provincie evenveel gesproken. De mate waarin de inwoners de Friese taal beheersen blijkt per gemeente te verschillen (Provincie Fryslân, 2015). De Friese taal wordt voornamelijk op het platteland gesproken. Daarnaast zijn er ook delen in Friesland waar de Nederlandse taal de overhand heeft, zoals Het Bildt, het gebied ten zuiden van de Tjonger, waar Stellingwerfs wordt gesproken en de eilanden Ameland, Vlieland en Midden-Terschelling (Popkema, 2006; Popkema, 2013; Visser, 1997).

2.7.3. Friese leerlingen in het Nederlandse onderwijs

Uit de onderstaande tabel (1) komt naar voren dat op de helft van de scholen in het primair onderwijs en tweederde van de scholen in het secundair onderwijs de Friestalige leerlingen in de meerderheid zijn. Wel blijkt uit tabel (2) dat de beheersing van het Fries door leerlingen in het onderwijs te verschilt per gemeente. In de gemeente Dantumadeel heeft 82% van de leerlingen het Fries als eerste taal, terwijl in de gemeente Harlingen slechts 7% van de leerlingen het Fries als eerste taal heeft (Inspectie van het Onderwijs, 2006). Aangemerkt moet wel worden dat de resultaten van tabel (1) en (2) gebaseerd zijn op onderzoeken uit 2006 en 2002/2003.

Hierdoor is het mogelijk dat de resultaten kunnen afwijken van het hedendaagse aantal leerlingen in het onderwijs in Friesland dat de Friese taal spreekt. Uit het onderzoek van Provincie Fryslân (2015) blijkt echter dat 55% van de inwoners het Fries als eerste taal heeft. Günther-Van der Meij (2018) spreekt daarom haar vermoedens uit dat het aantal leerlingen dat de Friese taal als eerste taal heeft ook rondom dat aantal zal liggen.

Tabel (1): Percentages scholen leerlingen thuis Fries spreken. (Inspectie van het Onderwijs, 2006)

	Basisscholen (n= 463 scholen)	Scholen voor voortgezet onderwijs (n= 46 vestigingen)
>75 procent van de leerlingen	27	26
tussen 50-75 procent van de leerlingen	24	37
tussen 30-50 procent van de leerlingen	14	24
tussen 10-30 procent van de leerlingen	15	11
<10 procent van de leerlingen	17	2
geen leerlingen die Fries spreken	3	-
totaal	100%	100%

Tabel (2): Gebruik Fries als 1e taal basisschoolleerlingen groep 7 in 13 Friese gemeenten in percentages (Inspectie van het Onderwijs, 2006)

Gemeente	Fries 1e taal	Gemeente	Fries 1e taal	Gemeente	Fries 1e taal
Dantumadeel	82	Skarsterlân	58	Smallingerland	34
Littenseradiel	67	Wûnseradiel	57	Bolsward	17
Achtkarspelen	66	Kollumerland	56	Harlingen	7
Ferwerderadiel	64	Nijefurd	50		
Wymbritseradiel	59	Heerenveen	35		

2.7.4. De invloed van het Nederlands op het Fries

Alle sprekers van het Fries kennen en gebruiken ook Nederlands: die afwisseling tussen beide talen is er voortdurend en wordt in de Friese maatschappij als heel normaal beschouwd (Popkema, 2006). Door de maatschappelijke verhoudingen waarbij de Nederlandse taal de dominante taal is in alle formele domeinen in de provincie zoals onderwijs, media, commercie, administratie (Van Bezooijen, 2009) maakt het Fries vatbaar voor de invloeden vanuit het Nederlands. Interferenties vanuit het Nederlands in het Fries worden op alle taalkundige

niveaus gevonden (Popkema, 2006; Popkema, 2013). Het gevolg is dat veel inwoners het Fries niet meer ‘zuiver’ spreken, maar ‘interferentiefries’ spreken (Popkema, 2013). Het feit dat het Nederlands zo’n sterke invloed heeft op het Fries is niet alleen dankzij zijn dominante positie, maar ook door het gebrek aan goed Fries onderwijs (Popkema, 2013) .

2.8. Hedendaagse fonetische overeenkomsten en verschillen Fries en Engels

Uit de vorige paragraaf is naar voren gekomen dat een meerderheid van de leerlingen in het onderwijs in Friesland de Friese taal beheerst. Zoals reeds genoemd in paragraaf 2.1. is genoemd, krijgen alle leerlingen onderwijs in de Engelse taal. Omdat de Engelse taal vanuit historisch perspectief nauw aan de Friese taal verwant is, staat deze verwantschap tussen beide talen in deze paragraaf centraal en worden de fonetische kenmerken overeenkomsten tussen het Fries en het Engels kort besproken. In paragraaf 2.8.1. wordt ingegaan op de verwantschap tussen het Engels en het Fries, waarna in paragraaf 2.8.2. de segmentele en suprasegmentele kenmerken van het Fries en Engels aan bod komen.

2.8.1. Verwantschap tussen Engels en Fries

Zowel het Engels als het Fries behoren samen met het Duits, Nederlands, Afrikaans, Noorweegs, Deens, Zweeds en IJslands tot de West-Germaanse taalfamilie. Van oorsprong zijn de Friese dialecten en de Engelse taal van alle West-Germaanse talen het meest verwant aan elkaar. Van oorsprong bestaat de West-Germaanse taalfamilie uit de drie taalgroepen Ingeoons, Istveoons en Erminoic. De Engelse en de Friese taal behoren samen tot de Ingveoonse tak en lijken voor te komen uit de gemeenschappelijke oertaal ‘Anglo-Frisian’, hoewel dit laatste door sommige onderzoekers wordt beschouwd als een oversimplificatie (Gooskens & Heeringa, 2004; Günther-Van der Meij, 2018; Popkema, 2006; Popkema, 2013; Van Bezooijen, 2009). De verwantschap met het Fries en het Engels komt door onder andere het feit dat de Friezen in de vroege Middeleeuwen één van de leidende handelende naties in Europa waren dankzij hun strategische geografische positie dichtbij de belangrijkste handelsroutes langs de rivieren en de Noordzee. De Vikingen en de Engelsen waren frequente bezoekers van het Friese taalgebied. Dit intensieve contact met het Engels en de Noord-Germaanse talen leidde tot linguïstische uitwisselingen (Gooskens & Heeringa, 2004).

Ondanks het feit dat het Engelse en het Fries historisch gezien sterk verwant aan elkaar zijn, zijn het Fries en Engels door historische gebeurtenissen in de latere geschiedenis met elkaar gaan divergeren en de Friese en de Nederlandse taal zijn gaan convergeren. De Friese

taal is onder invloed komen te staan van de Nederlandse taal (Gooskens & Heeringa, 2004). De Friese en Engelse taal zijn vandaag de dag daarom ook niet meer onderling verstaanbaar.

2.8.2. Hedendaagse fonetische overeenkomsten Fries en Engels

Doordat het Fries en het Engels samen tot de West-Germaanse taalfamilie behoren, hebben beide talen op zowel segmenteel als suprasegmenteel ongeveer dezelfde segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken, maar verschillen de talen ook op fonetisch niveau van elkaar.

Met betrekking tot de overeenkomsten hebben beide talen op segmenteel fonetisch niveau zowel vocalen, consonanten als consonantclusters in hun fonetische inventaris. Binnen de vocalen en consonanten heeft het Engels fonemen die ook fonemen vormen in het Fries. Zo heeft het Fries en het Engels overeenkomstige vocalen zoals korte vocaal [ɪ], zijn de consonanten plosieven /p t k g d b/ zowel in het Engels als in het Fries betekenisonderscheidend en hebben het Fries en het Engels overeenkomstige consonantclusters (Collins & Mees, 2003, Popkema, 2006). Op suprasegmenteel niveau maken allebei de talen gebruik van intonatie en klemtoon om betekenis te geven aan de uitingen (Celce-Murcia et al., 1996; Hoekstra, 1991; Popkema, 2006; Tiersma, 1999).

2.9. Probleemstelling en onderzoeksvragen

In dit voorliggende onderzoek wordt onderzocht in hoeverre er overeenkomsten tussen de segmentele en suprasegmentele kenmerken van het Fries en het Engels bestaan en hoe de segmentele en suprasegmentele fonetische overeenkomsten tussen het Fries en het Engels gebruikt kunnen worden bij taal- en communicatiefgerichte oefeningen ten behoeve van het uitspraakonderwijs van de Engelse taal in het communicatief mvto. Het doel van dit onderzoek is om aan te tonen dat bij het Engelse uitspraakonderwijs gebruik gemaakt kan worden van de overeenkomsten met het Fries.

De aanleiding van dit onderzoek vormt de besproken literatuur waaruit is gebleken dat het hedendaagse mvto onderwezen wordt vanuit de communicatieve benadering waarin de leerlingen receptieve en productieve mondelinge en schriftelijke vaardigheden in de moderne vreemde taal ontwikkelen. Onderwijs in zowel de perceptie als het uitspreken van segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken is daarbij onmisbaar omdat de juiste perceptie en productie van de uitspraak van de vreemde taal bijdraagt aan zowel de kwaliteit van de receptieve en productieve mondelinge vaardigheden in de moderne vreemde taal. Het communicatief mvto moet zich daarom ook focussen op zowel de ontwikkeling van de

bewustzijn, perceptie en productie van de segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken van de Engelse taal. Door middel van taal- en communicatiefgerichte oefeningen kunnen de segmentele en suprasegmentele kenmerken in het uitspraakonderwijs in het communicatief mvto geïntegreerd worden.

Uit literatuur is tevens duidelijk geworden dat transfer een grote invloed heeft op de verwerving van een nieuwe vreemde taal. Op basis van deze transfer is de transferhypothese ontwikkeld die stelt dat positieve en negatieve transfer het leerproces kunnen vergemakkelijken of bemoeilijken. Het mvto lijkt zich vooral te focussen op negatieve transfer vanuit de Nederlandse taal naar de moderne vreemde taal, ook binnen het uitspraakonderwijs. Veel leerlingen in het Nederlandse onderwijs spreken echter, al dan niet naast het Nederlands, een andere taal. Uit de besproken literatuur is naar voren gekomen dat vanuit het perceptief van positieve transfer en de cognitiepsychologie de focus op de overeenkomsten tussen de andere talen die de leerlingen naast het Nederlands beheersen bij kunnen dragen aan de verwerving van de moderne vreemde taal, aan de schoolprestaties en motivatie van de leerlingen en bijdraagt aan de versterking van de taal van de leerlingen die bij het onderwijs wordt betrokken. In het onderwijs- en onderzoeksveld wordt het belang van het benutten en betrekken van de taalachtergrond van de leerlingen in het onderwijs ook steeds meer erkend. Daarom zijn er al verschillende projecten van de grond gekomen die focussen op het gebruik van overeenkomsten van een bepaalde vreemde taal bij het leren van een nieuwe taal. Een taal waarbij voor zover bekend nog geen project is opgestart of een onderzoek is uitgevoerd naar de overeenkomsten tussen de talenkennis van de leerlingen en de te leren taal is de Friese taal. De Friese taal wordt echter door meerderheid van de leerlingen in het onderwijs in Friesland beheerst en is van oorsprong nauw verwant aan het Engels en beide talen delen vandaag de dag nog steeds segmentele en suprasegmentele overeenkomsten.

In dit onderzoek wordt getracht de volgende onderzoeksvragen te beantwoorden:

(1): In hoeverre bestaan er overeenkomsten tussen de segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken van het Engels en het Fries?

(2): In hoeverre kunnen de overeenkomstige segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken tussen het Engels en het Fries door middel van taalgerichte en communicatiefgerichte oefeningen gebruikt worden binnen de vaardigheid luisteren en spreken in het communicatief mvto?

3. Methode

In dit deel van dit onderzoek wordt de onderzoeksmethode met betrekking tot de in het vorige deel geformuleerde onderzoeksvragen gepresenteerd. In paragraaf 3.1. de methode van onderzoek voor de eerste onderzoeksvraag besproken waarna in paragraaf 3.2. ingegaan wordt de methode van onderzoek van de tweede onderzoeksvraag.

3.1. Contrastieve analyse Engels en Fries

In het eerste deel van dit onderzoek is aan de hand van een contrastieve analyse onderzocht bij welke segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken het Fries met het Engels overeenkomt. In paragraaf 3.1.1. komt de keuze met betrekking tot de gekozen taalvarianties van het Fries en Engels voor de contrastieve analyse aan bod. In paragraaf 3.1.2. worden de gebruikte bronnen voor de contrastieve analyse besproken. In paragraaf 3.1.3. staat de analyse met betrekking tot de segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken tussen het Fries en Engels centraal.

3.1.1. De talen Engels en Fries

Omdat zowel het Engels als het Fries uit verschillende variëteiten en accenten bestaat is er in dit onderzoek ervoor gekozen om niet alle varianten van alle talen in de contrastieve analyse mee te nemen. Met betrekking tot de Engelse taal is voor de contrastieve analyse gekozen voor de standaardvariant ‘Received Pronunciation’ van het Brits-Engels, omdat deze gestandaardiseerde variant bij het vak Engels in het mvto het meest onderwezen wordt (Collins & Mees, 2003; Kwakernaak, 2009; Van Hattum, 2015). Met betrekking tot de Friese taal is het Standaardfries grotendeels als uitgangspunt genomen, omdat deze variant het uitvoerigst is beschreven in de onderzoeksliteratuur. De basis voor het Standaardfries vormt het Kleifries, hoewel variaties van de andere twee grote dialecten ook mogelijk zijn binnen het Standaardfries (Popkema, 2006). Een enkele keer wordt in dit onderzoek verwezen naar een andere dialect waarbij het Engels met het Fries overeenkomt.

3.1.2. Gebruikte bronnen

Op basis van literatuur over de segmentele en suprasegmentele fonetiek van het Engels en van het Fries is onderzocht bij welke fonetische kenmerken het Fries met het Engels overeenkomt. De volgende bronnen over de fonetiek van het Fries en het Engels zijn voor de contrastieve

analyse van dit onderzoek gebruikt. Met betrekking tot de Engelse taal is gebruik gemaakt van: Calvey et al. (2017); Collins & Mees (2003), Roach (2009). Met betrekking tot de Friese taal is gebruik gemaakt van: Duijff (2002) Dykstra (2003); Fokkema (1967); Hoekstra (1991); Landsbergen, Tiberius & Dernison (2014); Popkema (2006); Tiersma (1999); Visser (1997)

3.1.3. Analyse van de segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken Fries en Engels

Op basis van de gebruikte literatuur is onderzocht op welke segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken de Friese taal met het Engels overeenkomt. Omdat het Engels in het mvto onderwezen wordt is het Engels als basis genomen voor de contrastieve analyse van dit onderzoek. Daarbij is onderzocht in hoeverre het Fries met de Engelse segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken overeenkomt.

In dit onderzoek zijn de volgende segmentele fonetische kenmerken van het Engels en het Fries in dit onderzoek geanalyseerd.

- Vocalen van het Engels en het Fries: korte vocalen, lange vocalen, tweeklanken en drieklanken en diens fonemen en allofonen.
- Consonanten van het Engels en het Fries: plosieven, fricatieven, nasalen, affricaten en approximanten en diens fonemen en allofonen.
- Consonantenclusters van het Engels en het Fries: combinatie van consonanten in de eerste positie van een woord en in de laatste positie van een woord.

In dit onderzoek zijn de volgende suprasegmentele fonetische kenmerken van het Engels en het Fries geanalyseerd.

- Aspecten van gebonden spraak in het Engels en het Fries, zoals assimilatie, elisie, insertie, samentrekkingen, epenthese, syllabische consonanten, enzovoort.
- Klemtoon in de woord of zin.
- Intonatie.

Daar waar het Engels uitvoerig en in detail is beschreven, is de informatie over de segmentele en suprasegmentele kenmerken van het Fries vaak globaal of afwezig. Met name met betrekking tot de prosodie van de Friese taal was er relatief weinig informatie te vinden. In dit onderzoek is daarom met betrekking tot de allofonen van de korte vocalen, de midden- en eindclusters van consonantclusters en de intonatie in dit onderzoek buiten beschouwing gelaten, omdat over deze segmentele en suprasegmentele kenmerken weinig of geen informatie is gevonden.

3.2. Oefeningen segmentele en suprasegmentele fonetische overeenkomsten Engels en Fries

Op basis van de resultaten uit de contrastieve analyse met betrekking tot de segmentele en suprasegmentele fonetische overeenkomsten tussen het Engels en het Fries zijn in dit onderzoek in totaal vier voorbeeldoefeningen voor taal- en communicatief gerichte oefeningen voor het communicatief mvto ontworpen.

3.2.1. Opbouwschema Celce-Murcia et al. (1996)

Voor het ontwerp van de taal- en communicatiefgerichte oefeningen van de segmentele en suprasegmentele fonetische overeenkomsten tussen het Engels en het Fries in het communicatief mvto is in dit onderzoek het opbouwschema Celce-Murcia et al. (1996) als voorbeeld genomen. Voor dit opbouwschema is enerzijds in dit onderzoek gekozen, omdat het laat zien hoe van taalgerichte oefeningen naar communicatiefgerichte oefeningen gewerkt kan worden op het gebied van uitspraak in een communicatief kader van het vreemdetalenonderwijs. Zoals in het theoretisch kader is besproken is een mix van taalgerichte en communicatiefgerichte oefeningen belangrijk voor de verwerving van de moderne vreemde taal in het communicatief mvto. Anderzijds is in dit onderzoek voor dit opbouwschema gekozen, omdat in dit opbouwschema zowel de ontwikkeling van bewustzijn, perceptie en productie van de uitspraak van de vreemde taal aan bod komt. Zoals in het theoretisch kader naar voren is gekomen, zijn deze drie aspecten belangrijk voor goed uitspraakonderwijs.

Dit opbouwschema van Celce-Murcia et al. (1996) focust zich echter op verschillen tussen de segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken die in de taal die de leerlingen spreken niet voorkomen of niet betekenisonderscheid zijn. Deze focus van Celce-Murcia et al. (1996) is in dit onderzoek omgezet naar positieve transfer waarbij steeds besproken wordt welke fonetische segmenteel en suprasegmenteel aspect van het Fries met het Engels overeenkomt. De opbouw en de voorbeeldoefeningen die Celce-Murcia et al. (1996) zelf bespreken en gebruiken zijn in dit onderzoek zoveel mogelijk overgenomen

Het opbouwschema van Celce-Murcia et al. (1996) zal hier geïllustreerd worden aan de hand van één van hun eigen voorbeelden met betrekking tot het onderscheid tussen de consonanten /l/ en /r/ waarmee taalleerders - zoals Japanners - die dit onderscheid niet kennen, moeite mee zullen hebben (Celce-Murcia et al., 1996). Dit opbouwschema is in hun bijdrage terug te vinden op pagina 51-57.

Opbouwschema Celce-Murcia et al. (1996): consonanten

Korte inleiding op de consonanten door Celce-Murcia et al. (1996)

Hoewel consonanten individueel gepresenteerd kunnen worden, raden Celce-Murcia et al. (1996) aan om ze te presenteren in contrast met andere consonanten. Afhankelijk van de taalachtergrond, zullen sommige klanken moeilijker voor de leerlingen zijn om te onderscheiden dan andere klanken. Celce-Murcia et al. (1996) raden aan om te focussen op contrasten die het moeilijkst zijn voor de leerlingen om te onderscheiden.

(1) Omschrijving en analyse van het betreffende segmentele of suprasegmentele kenmerk

Aziatische leerders hebben moeite met het onderscheid tussen de Engelse fonemen /l/ en /r/. Daarom moet er begonnen worden met informatie over deze twee klankcontrasten, bijvoorbeeld door het gebruik van een doorsnede van het hoofd en de consonantenkaart van IPA om uit te leggen hoe deze klanken gerealiseerd worden. Daarnaast moet uitgelegd worden hoe deze klanken gearticuleerd worden waarbij de leerlingen ook kunnen oefenen. Voor bijvoorbeeld de klank /l/ moeten de leerlingen bewust hun tong tegen de alveolar gedeelte van het gehemelte plaatsen en een woord uitspreken waarin het woord voorkomt, zoals in *led*.

De volgende stap is leerlingen bewust van te maken waar en in welke volgorde deze klanken normaal gesproken voorkomen in de positie van woorden en zinnen.

(2) Luisterdiscriminatie

Wanneer de klanken zijn geclassificeerd en de contexten waarin deze klanken voor kunnen komen zijn besproken, moeten leerlingen het onderscheid tussen de klankcontrasten oefenen. Dit kan door middel van discriminatioefeningen aan de hand van minimaalparen zoals in de volgende oefening:

Omcirkel het woord dat je hoort;

- 1. Is that Eileen/Irene.*
- 2. There was a small lake/rake behind the cabin.*

(3) Gecontroleerde oefening

Na de discriminatioefening kan begonnen worden met het oefenen van de uitspraak van de klanken. Wanneer het noodzakelijk is kan eerst in geïsoleerde zinnen worden geoefend en daarna in makkelijke zinnen, bijvoorbeeld door middel van een vraag-antwoordconstructie:

Vraag	Antwoord
<i>Which rod is there</i>	<i>The red one.</i>
<i>Which rod is on the left</i>	<i>The blue one</i>

(4) Geleide oefening

De volgende stap na de gecontroleerde oefening zijn geleide oefeningen waarin leerlingen makkelijke zinnen of korte dialogen hardop voorlezen waarbij gefocust wordt op de articulatie van een bepaalde klank of klankcontrast. Dit kan bijvoorbeeld door middel van twee verschillende kalenders die elk van de leerlingen krijgen waarop in de betreffende klank of klankcontrast voor een aantal dagen wordt aangegeven wat degene gaat doen, bijvoorbeeld op 9 april 'return to Berlin'. De leerlingen moeten elkaar vervolgens vragen stellen over de kalender, zoals: *'Wat zijn jouw plannen voor vier april?'*

5. Communicatieve oefening

Nadat de leerlingen geoefend de uitspraak hebben geoefend in gecontroleerde en geleide oefeningen moeten ze aangemoedigd worden om dezelfde consonantencontrasten in een communicatieve oefening te oefenen. In deze fase moeten leerlingen een context aangereikt krijgen met sleutelwoorden die de bedoelde klanken bevatten. Een voorbeeld is door de studenten onder te verdelen in kleine groepen en elke groep een woordenlijst te geven en ze vervolgens een verhaal laten vertellen door middel van een aantal woorden die ze van de lijst kiezen. Bijvoorbeeld voor het /l/ en /r/ contrast:

/r/	/l/
right	light
wrong	long
road	load
rate	late
red	led

3.2.2. Verantwoording voorbeeldoefeningen van dit onderzoek

Op basis van het opbouwschema van Celce-Murcia et al. (1996) zijn er in dit onderzoek in totaal vier oefeningen ontworpen voor de segmentele en suprasegmentele overeenkomsten tussen het Fries en het Engels. Twee oefeningen richten zich daarbij op de overeenkomsten tussen het Fries en Engels op segmenteel niveau en de andere twee oefeningen richten zich op de overeenkomsten tussen het Fries en het Engels op suprasegmenteel niveau.

Daar waar Celce-Murcia et al. (1996) zich focussen op segmentele en suprasegmentele kenmerken van het Engels waarmee leerlingen moeite mee zullen hebben, focussen de oefeningen van dit onderzoek zich op de segmentele en suprasegmentele overeenkomsten tussen het Fries en het Engels. Voor de oefeningen van dit onderzoek zijn de vijf stappen van het opbouwschema van Celce-Murcia et al. (1996) overgenomen. De eerste oefening van dit onderzoek begint met een uitleg over hoe het segmenteel of suprasegmenteel kenmerk gerealiseerd wordt in het Fries en in het Engels. Daarbij wordt benadrukt dat het segmenteel of suprasegmenteel kenmerk in het Fries met het Engels overeenkomt. De tweede oefening is een luisteroefening waarbij leerlingen oefenen met het herkennen van het overeenkomstig segmenteel en suprasegmenteel kenmerk van het Fries en Engels. Bij deze oefening worden ook kenmerken gebruikt die niet met het Fries en Engels overeenkomen, omdat het niet mogelijk is om alléén te oefenen met een overeenkomstig segmenteel of suprasegmenteel kenmerk. In tegenstelling tot Celce-Murcia et al. (1996) zijn bij deze oefening geen plaatjes of tekst gebruikt, zodat de leerlingen niet visueel afgeleid worden van de luisteroefening (aanbeveling van Kwakernaak (2009)). Na de luisteroefening zijn er oefeningen ontworpen voor gecontroleerde, geleide en communicatieve uitspraak oefeningen waarin het overeenkomstig segmenteel en suprasegmenteel kenmerk van het Fries en het Engels geoefend wordt. Veel voorbeeldwoorden en - zinnen komen uit de bijdrage van Carley et al. (2017)

De oefeningen van dit onderzoek geven hoofzakelijk voorbeelden hoe de segmentele en suprasegmentele kenmerken tussen het Fries en het Engels in het communicatief mvto gebruikt zouden kunnen worden binnen taalgerichte en communicatiefgerichte oefeningen. In de oefeningen is verder geen rekening gehouden met het niveau of het leerjaar van de leerlingen, de voorkennis van de leerlingen met betrekking tot de algemene fonetiek en andere didactische methoden met betrekking tot moderne vreemdetalenonderwijs.

4. Resultaten

In dit deel worden de resultaten van dit onderzoek besproken. In paragraaf 4.1. komen de overeenkomstige segmentele fonetische kenmerken tussen het Engels en het Fries aan bod. In paragraaf 4.2. worden de overeenkomstige suprasegmentele fonetische kenmerken tussen het Engels en het Fries besproken. In paragraaf 4.3. en 4.4. worden taal- en communicatiefgerichte voorbeeldoefeningen met betrekking tot het gebruik van de segmentele en suprasegmentele overeenkomsten tussen het Fries en Engels binnen het communicatief modernevreemdetalenonderwijs gepresenteerd. Bij het presenteren van resultaten worden de conventies van het IPA zoveel mogelijk gevolgd. Fonemen worden in // gepresenteerd en allofonen in []. Wanneer en specifieke kenmerken over de allofonen worden besproken, worden hierbij de bijbehorende symbolen van het IPA gebruikt.

4.1. Overeenkomstige segmentele fonetische kenmerken Engels en Fries

4.1.1. Vocalen

Korte vocalen, lange vocalen, tweeklanken als drieklanken behoren tot het segmentele fonetische inventaris van het Engels. In paragraaf 4.1.1.1. en paragraaf 4.1.1.2. wordt gepresenteerd en besproken welke vocalen in het Fries met de Engelse korte en lange vocalen overeenkomen. In paragraaf 4.1.1.3. wordt gepresenteerd en besproken welke Friese vocalen met de Engelse tweeklanken overeenkomen. Drieklanken komen in deze resultatensectie niet aan bod, omdat er in dit onderzoek geen overeenkomstige drieklanken tussen het Fries en het Engels gevonden zijn. Tevens zijn de overeenkomstige allofonen bij de vocalen buiten beschouwing gelaten doordat in dit onderzoek te weinig informatie over de allofone variatie van Friese vocalen gevonden is.

4.1.1.1. Korte vocalen

De Engelse taal heeft zes korte vocalen in zijn fonetische inventaris. In tabel (3) staan de fonemen van de overeenkomstige korte vocalen tussen het Engels en het Fries weergegeven. Bij elke taal staat in de linkerkolom de fonetische realisatie van de korte vocaal volgens het IPA-systeem en in de rechterkolom staan voorbeelden van de betreffende korte vocaal in woorden van het Fries of het Engels. De betreffende korte vocaal is daarbij dikgedrukt. In de laatste kolom staat een omschrijving van de korte vocaal volgens het IPA-systeem. Deze opbouw van de tabel geldt ook voor de overige vocalen en consonanten in dit onderzoek.

Uit tabel (3) komt naar voren dat drie korte vocalen in het Fries met de betreffende korte vocalen in het Engels overeenkomen. Het Fries heeft net als het Engels de korte vocaal /ɪ/ en /ə/ in zijn fonetische inventaris. Verder komt uit de tabel naar voren dat hoewel de Friese korte vocaal /ɛ/ niet de exacte equivalent is van de korte vocaal /e/ in Engels, maar toch met de Engelse korte vocaal overeenkomt. Daarnaast komt uit de tabel (3) naar voren dat de korte vocaal /ʌ/ in het Fries in het Zuidwestelijke deel van Friesland voorkomt. Na de tabel (3) worden deze laatste twee korte vocalen verder toegelicht.

Tabel (3): Fonemen korte vocalen overeenkomstig Engels en Fries

Engels		Fries		Beschrijving IPA
IPA	voorbeeld	IPA	voorbeeld	
/ɪ/	sit, bit	/ɪ/	ik, wit, 'weten' sitte 'zitten'	midden-hoog, niet gerond, voor
/ə/	colour	/ə/	de 'de'	midden-hoog, niet gerond
/e/	dress, bed	/ɛ/	fet 'vet', west 'geweest'	Engels: voor midden-hoog, ongerond, Fries: midden laag, niet gerond, voor
/ʌ/	cut, strut	/ʌ/ *	sköle 'school'	centraal-voorin, halfgesloten, ongerond

* Alleen in Zuidwest-Friesland

3. De korte vocaal e/ - /ɛ/

Hoewel de korte vocaal /e/ alleen in het fonetische inventaris van het Engels voorkomt, is volgens de literatuur kwaliteit van de korte /ɛ/ in het Nederlands acceptabel genoeg om als equivalent voor de Engelse korte vocaal /e/ te dienen. Omdat de korte vocaal /ɛ/ ook tot het Friese fonetische inventaris behoort en gelijk is aan de korte vocaal van het Nederlands, kan aangenomen worden dat de kwaliteit van de korte vocaal /ɛ/ in het Fries acceptabel genoeg is om als equivalent voor de Engelse korte vocaal /e/ te dienen.

4. De korte vocaal /ʌ/

De korte vocaal /ʌ/ behoort tot het fonetische inventaris van het Engels. Deze korte vocaal komt ook in het zuidwestelijke deel van Friesland voor, zoals in woorden als *yn oarder* /inʌdr/ 'in orde' en *sköle* /skʌlə/ 'school'. In de overige delen van Friesland wordt de vocaal uitgesproken als /inwadr/ en /skwalə/.

4.1.1.2. Lange vocalen

Het Engels heeft vijf lange vocalen in zijn fonetische inventaris. In tabel (4) staan de fonemen van de overeenkomstige lange vocalen tussen het Engels en het Fries weergegeven. Uit tabel (4) komt naar voren dat de drie lange vocalen in het Fries hetzelfde worden uitgesproken als in het Engels. Het Fries heeft net als het Engels de lange vocaal /i:/ /u:/ en /ɔ:/

Tabel (4): Fonemen lange vocalen overeenkomstig Engels en Fries

Engels		Fries		Beschrijving IPA
IPA	voorbeeld	IPA	voorbeeld	
/i:/	fleece	/i:/	wiid ‘wijd’	hoog, niet gerond, voor, lang
/u:/	goose	/u:/	sûch ‘zuig’	hoog, gerond, achter, lang
/ɔ:/	thought	/ɔ:/	sâlt ‘zout’	midden-laag, gerond achter

4.1.1.3. Tweeklanken

Het Engels heeft acht tweeklanken in zijn fonetische inventaris. In tabel (5) staat weergegeven welke Friese klanken met de Engelse tweeklanken overeenkomen. Uit tabel (5) komt naar voren dat drie lange vocalen in het Fries hetzelfde worden uitgesproken als de drie tweeklanken in het Engels en één tweeklank in het Fries hetzelfde wordt uitgesproken als de tweeklank in het Engels. Na tabel (5) worden deze overeenkomsten nader toegelicht.

Tabel (5): Fonemen tweeklanken overeenkomstig Engels en Fries

Engels		Fries		Beschrijving IPA
IPA	voorbeeld	IPA	voorbeeld	
/eɪ/	face	/e:/	reed ‘schaats’	Fries: lang hoog midden-voor ongerond Engels: begint voor laag-midden. Gaat naar voor-centraal, gesloten-midden, ongerond
/əʊ/	goat	/o:/	rook ‘rook’	Fries: lang hoog midden-achter, ongerond. Engels: Begint centraal, gesloten midden. Beweegt naar centraal-achter, net boven gesloten-midden. Ongerond, wordt lichtjes gerond
/aʊ/	mouth	/au/	auto ‘auto’	Engels: Begint open. Beweegt naar centraal achter, gesloten-midden. Ongerond, wordt lichtjes gerond Fries: Het eerste element wordt uitgesproken als [a] en [ɔ], gevolgd door een [u]
/ɛə/	square	/ɛ:/	wêze ‘wezen’	Fries: een lange midden-voorin, ongerond Engels: voorin, net boven open-midden. Beweegt naar laag centraal open-midden. Ongerond.

1. De tweeklank /eɪ/

Hoewel de tweeklank /eɪ/ alleen in het fonetische inventaris van het Engels voorkomt, is volgens de literatuur de kwaliteit van de lange vocaal /e:/ in het Nederlands acceptabel genoeg als equivalent voor de Engelse tweeklank /eɪ/. Omdat de lange vocaal /e:/ ook tot het Friese fonetische inventaris behoort en gelijk is aan de lange vocaal van het Nederlands, kan er aangenomen worden dat de kwaliteit van de lange vocaal /e:/ in het Fries acceptabel genoeg is om als equivalent voor de Engelse lange vocaal /e:/ te dienen.

2. De tweeklank /əʊ/

Hoewel de tweeklank /əʊ/ alleen in het fonetische inventaris van het Engels voorkomt, is volgens de literatuur de kwaliteit van de lange vocaal /o:/ in het Nederlands acceptabel genoeg als equivalent voor de Engelse tweeklank /əʊ/. Omdat de lange vocaal /o:/ ook tot het Friese fonetische inventaris behoort en gelijk is aan de lange vocaal in het Nederlands, kan er aangenomen worden dat de kwaliteit van de lange vocaal /o:/ in het Fries acceptabel genoeg is om als equivalent voor de Engelse lange vocaal /o:/ te dienen.

3. De tweeklank /aʊ/

Hoewel de tweeklank /aʊ/ alleen in het fonetische inventaris van het Engels voorkomt, is volgens de literatuur de kwaliteit van de Nederlandse tweeklank /au/ acceptabel genoeg als equivalent voor de Engelse tweeklank /aʊ/. Omdat de lange vocaal /au/ ook tot het Friese fonetische inventaris behoort en gelijk is aan de lange vocaal in het Nederlands, kan er aangenomen worden dat de kwaliteit van de lange vocaal /au/ in het Fries acceptabel genoeg is om als equivalent voor de Engelse lange vocaal /au/ te dienen.

4. De tweeklank /ɛə/

Hoewel de tweeklank /ɛə/ alleen in het fonetische inventaris van het Engels voorkomt, is volgens de literatuur de kwaliteit van de Nederlandse tweeklank /ɛ:/ acceptabel genoeg als equivalent voor de Engelse tweeklank /ɛə/. Het tweede deel van de tweeklank /ə/ is namelijk zo vaak afwezig het Engels, dat er geen noodzaak is om deze te over te nemen. Omdat de lange vocaal /ɛ:/ ook tot het Friese fonetische inventaris behoort en gelijk is aan het eerste deel van de tweeklank /ɛə/ kan er aangenomen worden dat de kwaliteit van de lange vocaal /ɛ:/ in het Fries acceptabel genoeg is om als equivalent voor de Engelse lange vocaal /ɛ:/ te dienen.

4.1.2. Consonanten

Plosieven, fricatieven, nasalen en approximanten en affricaten behoren tot het segmentele fonetische inventaris van de Engels. In paragraaf 4.1.2.1. wordt besproken welke klanken van het Fries met de plosieven van het Engels overeenkomen. In paragraaf 4.1.1.2. wordt besproken welke klanken van het Fries met de fricatieven van het Engels overeenkomen. In paragraaf 4.1.1.3. wordt besproken welke klanken van het Fries met de nasalen in het Engels overeenkomen. In paragraaf 4.1.1.4. wordt besproken welke klanken van het Fries met de approximanten in het Engels overeenkomen. Affricaten worden in de resultaten buiten beschouwing gelaten, omdat er in dit onderzoek geen overeenkomstige affricaten tussen het Fries en het Engels gevonden zijn.

4.1.2.1. Plosieven

De Engelse taal heeft zeven plosieven in zijn fonetische inventaris. In tabel (6) staan de fonemen van de overeenkomstige plosieven tussen het Engels en het Fries weergegeven. Na de tabel (6) wordt de overeenkomstige allofone variatie in de positie van een woord van de overeenkomstige Friese en Engelse plosieven besproken.

Tabel (6): Fonemen plosieven overeenkomstig Engels en Fries

	Engels		Fries		Beschrijving IPA
IPA	voorbeeld	IPA	voorbeeld		
/p/	perform	/p/	piip ‘pijp		stemloze bilabiale stop
/t/	today	/t/	tút ‘kus’		stemloze dentale stop
/k/	concern	/k/	koeke ‘koek’		stemloze velare stop
/b/	boy	/b/	beam ‘boom’		stemhebbende bilabiale stop
/d/	powder	/d/	dea ‘dood’		stemhebbend dentale stop
/g/	ago	/g/	gelyk ‘gelijk’		stemhebbende velare stop

1. De stemloze plosieve consonant /p t /k/

Hoewel de stemloze plosieven /p t k / fonemen zijn die tot het fonetische inventaris van zowel het Fries als het Engels behoren, komen de Friese stemloze plosieven niet in alle posities in een woord waarin ze voor kunnen komen met de Engelse stemloze plosieven overeen. De drie fonemen worden hier samen besproken, omdat ze voor zover bekend dezelfde allofone overeenkomstige variatie hebben. Voor zover bekend zijn de stemloze plosieven van het Fries met de stemloze plosieven in Engelse overeenkomstig in de volgende posities in een woord:

- Wanneer /p t k/ aan het begin van een onbeklemtoonde lettergreep staan. Het symbool [ˈ] staat voor de klemtoon in een woord. Voorbeelden Engels: **per**'form, **ta**'boo, **con**'cern. Voorbeelden Fries: **par**'kearmeter 'parkeermeter, **kom**'bine, 'combuis', **tra**'geedzje 'tragedy'.
- Wanneer de fonemen /p t k/ in de laatste positie van een lettergreep staan. NB: In het Engels kan het geval zijn dat de /p t k/ in de laatste positie licht geaspireerd worden. Dit is echter optioneel en niet verplicht in het Engels. In het Fries worden deze klanken niet geaspireerd. Voorbeelden Engels: **leap**, **fight**, **like**. Voorbeelden Fries: **boek** 'boek', **sop** 'soep', **pot** 'pot'.

2. De stemhebbende plosieve consonant /b d g/

Hoewel de stemhebbende plosieven /b d g/ tot het fonetische inventaris van zowel het Fries als het Engels behoren, komen de Friese stemhebbende plosieven niet in alle posities in een woord met het Engels overeen. De stemloze plosieven komen voor zover bekend in de volgende posities in een woord met elkaar overeen:

- Wanneer /g/ aan het begin van een woord staat of de eerste consonant van een beklemtoonde lettergreep in een woord is. Voorbeelden Engels: **goal**, **going**, **luggage**. Voorbeelden Fries: **goed** 'goed', **gelok** 'geluk' be'**gean** 'begaan'.
- /b d/ in alle posities behalve aan het einde van een lettergreep.

3. Glottale plosief /ʔ/

De glottale plosief komt zowel in het Fries als in het Engels voor. Van beide talen is het geen foneem. Het is optionele allofoon. Voor zover bekend komt de glottale plosief van het Fries met het Engels overeen wanneer de glottale plosief vóór een vocaal aan het begin van een beklemtoonde lettergreep staat. Voorbeelden Engels: orange [ˈʔɒrɪndʒ], appel [ˈʔæpl]. Voorbeelden Fries: amer [ˈʔa:mər] 'emmer', ien [ˈʔi.ən] 'één'.

4.1.2.2. Fricatieven

Het Engels heeft negen fricatieven in zijn fonetische inventaris. In tabel (7) staan de fonemen van de overeenkomstige fricatieven tussen het Engels en het Fries weergegeven.

Tabel (7): Fonemen fricatieven overeenkomstig Engels en Fries

	Engels	IPA	Fries	Beschrijving IPA
IPA	voorbeeld		voorbeeld	
/f/	f ast	/f/	fiif ‘vijf’	stemloze labiodentale fricatief
/v/	v ery	/v/	wiet ‘wit’	stemhebbende labiodentale fricatief
/s/	hiss	/s/	kessen ‘kussen’	stemloze dentale fricatief
/z/	lose	/z/	frieze ‘vriezen’	stemhebbende dentale fricatief
/h/	hurry	/h/	hiel ‘heel’	glottale approximant

1. De stemloze labiodentale fricatief /f/

De stemloze fricatief /f/ komt zowel in het Fries als het Engels voor. Voor zover bekend komende klanken met elkaar overeen aan het begin van een woord of aan het begin van een lettergreep die midden in een woord staat. Voorbeelden Engels: *fight*, *life*. Voorbeelden Fries: **fiif** ‘vijf’, *snuffelje* ‘snuffelen’.

2. De stemhebbende labiodentale fricatief /v/-/v/

De Friese /v/ kan beschouwd worden als een overeenkomstige klank met de Engelse labiodentale fricatief /v/. Voor zover bekend komen de klanken met elkaar overeen in de eerste positie aan het begin van een woord en in de middelste positie in een woord. Voorbeelden Engels: *very*, *never*. Voorbeeld Fries: **wiet** ‘nat’, *suver*, ‘zuiver’, *haw* ‘hebben’.

3. De stemloze dentale fricatief /s/

De Friese stemloze dentale fricatief /s/ komt voor zover bekend met de stemloze dentale fricatief /s/ van het Engels overeen. Voorbeelden Engels: *so*, *hiss*. Voorbeelden Fries: **seis** ‘zes’, **kessen** ‘kussen’.

4. De stemhebbende dentale fricatief /z/

De stemhebbende fricatief /z/ komt voor zover bekend in het Fries met het Engels overeen aan het begin van een lettergreep in de middelste positie in een woord die onbeklemtoond én die volgt op een korte of lange vocaal of tweeklank. Voorbeelden Engels: *dizzy*, *lose*. Voorbeelden Fries: **frieze** ‘vriezen’, **lizze** ‘liggen’, **hazze** ‘haas’.

5. De glottale approximant /h/

Voor zover bekend komt glottale approximant overeen met het Fries en het Engels in de eerste positie aan het begin van woord vóór een vocaal. Voorbeelden Engels: **hat**. Voorbeelden Fries: **hiel** ‘heel’, **hier** ‘haar’.

4.1.2.3. Nasalen

Het Engels heeft drie soorten nasalen in zijn fonetische inventaris. In tabel (8) staan de fonemen van de overeenkomstige nasalen tussen het Engels en het Fries weergegeven.

Tabel (8): Fonemen nasalen overeenkomstig Engels en Fries

IPA	Engels voorbeeld	IPA	Fries voorbeeld	Beschrijving IPA
/m/	mother	/m/	mem ‘mam’	bilabiale nasaal
/n/	name	/n/	njoggen ‘negen’	dentale nasaal
/ŋ/	king	/ŋ/	ring ‘ring’	velare nasaal

1. De nasale /m/ en /n/

Voor zover bekend kunnen deze fonemen in zowel het Engels als het Fries aan het begin van een woord, in het midden van een woord en aan het einde van een woord voorkomen. Voorbeelden Engels: **never**, **peanut**, **win**, **mother**, **bacon**, **stream**. Voorbeelden Fries: **namme** ‘naam’, **njoggen** ‘negen’, **beneame** ‘benoemen’, **mem** ‘mam’, **beam** ‘boom’, **bemoeie** ‘bemoeien’.

2. De nasale /ŋ/

Voor zover bekend komt de nasale /ŋ/ zowel in het Fries en in het Engels alleen in het midden van een woord en aan het einde van een woord voor na een korte vocaal (behalve na de schwa). Zowel in het Fries als het Engels kan deze consonant nooit aan het begin van een woord voorkomen. Voorbeelden Engels: **rang**, **kingdom**. Voorbeelden Fries: **ring** ‘ring’, **keningin** ‘koningin’.

4.1.2.4. Approximanten

Zowel het Engels heeft vier soorten approximanten in zijn fonetische inventaris. In tabel (9) staan de fonemen van de overeenkomstige of vergelijkbare korte vocalen tussen het Engels en het Fries weergegeven.

Tabel (9): Fonemen nasalen overeenkomstig Engels en Fries

IPA	Engels voorbeeld	IPA	Fries voorbeeld	Beschrijving IPA
[l]	light	[l]	ljocht 'licht'	laterale approximant
[r]	red	[r]	read 'rood'	alveolare approximant
[w]	winter	[w]	dwaan 'doen'	labiaal-velare approximant
[j]	jacket	[j]	jaan 'geven'	palatale approximant

1. De dentale approximant /l/

Voor zover bekend lijkt de Friese laterale approximant /l/ op de Engelse laterale approximant /l/. Beide klanken komen voor vocalen en de klank /j/ voor. Voorbeelden Engels: **million**, **leaf**. Voorbeelden Fries: **ljocht** 'licht' **let** 'laat'.

2. De alveolare approximant /r/

Voor zover bekend komt de alveolare /r/ met de Engelse alveolare /r/ overeen. Ze komen voor in alle posities van een woord (begin/midden/einde). Voorbeelden Engels: **rich**, **hour**, **Iran**. Voorbeelden Fries: **rier**, **karate**.

3. De labiaal-velar approximant /w/

Voor zover bekend hebben het Fries en het Engels allebei een labiale-velar /w/ in hun fonetische inventaris. De /w/ komt zowel in het Fries als het Engels voor aan het begin van een woord als in eerste lettergreep van een woord. Voorbeelden Engels: **wax**, **twin**, **aware**. Voorbeelden Fries: **twa** 'twee', **wetter** 'water', **bewust** 'bewust'.

4. De palatale approximant /j/

Voor zover bekend komt in het Fries als het Engels palatale /j/ alleen vóór vocalen voor. Voorbeelden Engels: **young**, **jojo**. Voorbeelden Fries: **jaan** 'geven', **moaier** 'mooier'.

4.1.3. Consonantclusters: eerste lettergreep – twee/drie consonanten.

Zowel het Fries als het Engels hebben consonantclusters die met elkaar overeenkomen. In de tabellen (10) – (13) staan de overeenkomstige consonantclusters tussen het Fries en het Engels weergegeven met twee en drie consonanten in de eerste positie van een woord.

Tabel (10) Eerste lettergreep in een woord – twee consonanten plosief + approximant

consonant cluster	Engels	Fries	consonant cluster	Engels	Fries
/pj/	pure	pjuk ‘kleuter	/dj/	duty	djip ‘diep’
/pr/	price	priis ‘prijs	/dw/	dwell	dwaan ‘doen’
/pl/	play	pleagje ‘plagen	/dr/	drive	dreamer ‘dromer’
/bj/	beauty	bjirk ‘berk’	/kj/	cute	kjeld ‘kou’
/br/	bright	brea ‘brood’	/kw/	quick	kwyt ‘kwijt’
/bl/	blue	blaffe ‘blaffen’	/kr/	cry	kroepe ‘kruipen’
/tj/	tune	tjems ‘zeef’	/kl/	clock	klaai ‘klei’
/tw/	twice	twā ‘twee’	/gr/	grow	grien ‘groen’
/tr/	try	trije ‘drie’	/gl/	glad	glean ‘gloeien’

Tabel (11) Eerste lettergreep in een woord – twee consonanten fricatief + approximant

consonant cluster	Engels	Fries	consonant cluster	Engels	Fries
/fj/	few	fjirder ‘verder’	/vj/	view	wjirm ‘worm’
/fr/	fry	freed ‘vrijdag’	/sw/	swim	‘switte’ zweeten
/fl/	fly	fleane ‘vliegen’	/sl/	slip	sla ‘sla

Tabel (12) Eerste lettergreep in een woord /s/ gevolgd door een plosief of nasaal

consonant cluster	Engels	Fries	consonant cluster	Engels	Fries
/sp/	spot	spoek ‘spook’	/sk/	skip	skeppe ‘schep’
/st/	stop	stiif ‘stijf’	sm/	small	smel ‘smal’
/sk/	skip	skeppe ‘schep’	/sn/	snow	snút ‘snuit’

Tabel (13). Eerste lettergreep in een woord – drie /s/ + /p t k / + approximant

consonant cluster	Engels	Fries	consonant cluster	Engels	Fries
/spj/	/spew/	spjalte ‘splijten’	/str/	/str/	spraak ‘spraak’
/spr/	/spring	springe ‘springen	/skj/	/skew/	skjin ‘schoon’
/spl/	/splah/	splinter ‘splinter’	/skw/	/skw/	skuon ‘schoenen’
/stj/	/stew/	stjitte ‘stoten’	/skr/	/skr/	skrift ‘schrift’

4.2. Overeenkomstige suprasegmentele fonetische kenmerken Engels en Fries

4.2.1. Klemtoon

4.2.1.1. Woordklemtoon

Zowel het Engels als het Fries maken gebruik van klemtonen in een woord. Woordklemtoon lijken in beide talen slechts in erg globaal opzicht op elkaar. Het accent is in beide talen gerelateerd aan een toename in pitch en volume. Zoals genoemd wordt voor het aangeven van de klemtoon het IPA-symbool [ˈ] gebruikt.

1. Woorden met twee of drie lettergrepen

Over het algemeen komt zowel in het Fries als in het Engels in van oorsprong Germaanse woorden met twee of drie lettergrepen de klemtoon op de eerste lettergreep. Voorbeelden Engels ‘rabbit, ‘living, ‘going. Voorbeelden Fries: **drave** ‘draven’, **kelder** ‘kelder’, **protter** ‘spreeuw’, **rinkelje** ‘rinkelen’.

4.2.2. Woorden met een prefix

Over het algemeen valt in woorden die beginnen met een prefix de eerste klemtoon op de lettergreep die *volgt* op de prefix. Voorbeelden Engels: im’**p**ossible, be’**h**ind, re’**c**all. Voorbeelden Fries: be’**w**arje ‘bewaren’, ge’**d**icht ‘gedicht, ver’**s**lein ‘verslagen’.

4.2.2.1 Zinsklemtoon

1. Klemtoon op het voorzetsel in een vraagzin

In zowel het Engels als het Fries krijgt het voorzetsel de klemtoon in een vraagzin waar het voorzetsel achteraan in de zin staat, zoals te zien is in het volgende voorbeeld:

- Fries: Wêr giet dit boek OER?
- Engels: What is this book ABOUT?

4.2.3. Gebonden spraak

4.2.3.1. Assimilatie van plaats

Assimilatie van plaats betreft de verandering in de articulatieplaats van een foneem onder invloed van een aangrenzend foneem. Voor zover bekend delen het Fries en het Engels aspecten van assimilatie van plaats, namelijk:

- De stemhebbende alveolare nasale /n/ wordt een stemhebbende bilabiale nasale /m/, wanneer één van de volgende klanken /p b m/ op de /n/ volgen. Voorbeelden Engels: brown paper [braʊm peɪpə], thin book [θɪn bʊk]. Voorbeelden Fries: in pyk [ɔmpɪk] ‘mijn kuiken’. myn broek [mɪmbroek] ‘mijn boek’, dyn mem [dɪmɛm] ‘jouw moeder’.
- De stemhebbende alveolare nasale /n/ wordt een stemhebbende velare nasale /ŋ/, wanneer de volgende klank een velare /k/ of /g/ is. Voorbeelden Engels: green covers [ɡriːŋ kʌvəz], twin girls [twɪŋ ɡɜːlz]. Voorbeelden Fries: ynkomme [ɪŋkomə] ‘binnenkomen’

4.2.3.2. Deletie

Deletie betreft het verdwijnen van een foneem in gebonden spraak. Deletie komt zowel in het Fries als het Engels voor bij zowel consonanten en vocalen. Voor zover bekend komen het Fries en het Engels op verschillende aspecten van deletie met elkaar overeen, namelijk:

1. Twee identieke plosieven

Wanneer in het Engels en het Fries twee identieke plosieven in één sequentie voorkomen, dan wordt de eerste plosief niet uitgesproken. In plaats daarvan wordt de sequentie gerealiseerd als één lange plosief. Voorbeelden Engels: ripe pear [raɪp peə], get two [get tuː], black car [blæk 'kɑː]. Voorbeelden Fries: ik kom [ɪkom], kaam mem [ka:mɛm]

2. Samentrekkingen

Door gebonden spraak kunnen er zowel in het Fries als in het Engels samentrekkingen tussen woorden ontstaan: Voorbeelden Engels: I'm [aɪm] ‘I am’, you're [jɔː], he'd [hɪd]. Voorbeelden Fries: ik rôp him [ɪkrɔːm] ‘ik roep hem’, út en toch [ütɛtro] ‘af en toe’.

3. Syllabisering /m/ /n/ /r/ /l/ /ŋ/ (deletie ə)

In zowel het Engels als het Fries wordt een /ə/ wanneer deze in dezelfde lettergreep gevolgd wordt door een nasale of liquide, dus bij -el, -er, -em, -en, en -ing gedeleerd en worden de desbetreffende consonanten syllabisch. Deze consonanten dragen de lettergreep. De /ə/ wordt als het ware in de consonant opgenomen, bijvoorbeeld ə + n -> [ŋ]. Fonetisch wordt dit aangegeven door een rondje onder de desbetreffende consonant. Dit proces heet syllabisering. Hoewel syllabisering in het Engels niet verplicht is, is het erg gebruikelijk. Voorbeelden:

- Syllabische /n/. Voorbeelden Engels: garden [ɡɑːrdŋ], button [bʌtŋ]. Voorbeelden Fries: haven [ha:vŋ] ‘haven’, hollen [holŋ] ‘hoofden’.

- Syllabische /m/. Voorbeeld Engels: kingdom [kɪŋdəm]. Voorbeelden Fries: azem [a:zm] ‘adem’, biezem [bi.əzm] ‘bezem’.
- Syllabische /r/. Deze komt weinig voor in het Engels. Voorbeeld Engels: camera [kæmɹə]. Voorbeelden Fries: earder [jɛdɹ] ‘eerder’, hammer [hamɹ] ‘hamer’.
- Syllabische /l/. Voorbeelden Engels: people [pi:pəl], devil [devl]. Voorbeelden Fries: hannel [hɔnl] ‘handel’, sipel [sɪpl] ‘ui’.
- Syllabische /ŋ/. Deze syllabisering komt alleen voor na resultaat van assimilatie. Voorbeelden Engels: taken ['teɪkŋ], dozen cats [dɔzŋ 'kæts]. Voorbeeld Fries: kening [ke:nŋ].

4.3. Oefeningen overeenkomstige segmentele fonetische kenmerken Engels en Fries

4.3.1. Voorbeeldoefening met de vocaal /ɪ/

1) Omschrijving en analyse

De Friese klinker /ɪ/ wordt hetzelfde uitgesproken als de Engelse klinker /ɪ/. De klinker komt voor in woorden in het Fries als *ik* ‘ik’, *witte* ‘weten’ *nimme* ‘nemen’ en wordt hetzelfde uitgesproken in het Engels in woorden als *finger*, *skin*, *sit*. De klinker wordt voor in de mond uitgesproken, de tong heeft een hoge positie en de vocaal is ongerond. (De docent kan de vocaal demonstreren.) De leerlingen kunnen proberen de vocaal bewust uit te spreken waarbij ze lippen op de stand van mond, lippen en tong. Hierbij kunnen ze een spiegel gebruiken. De docent geeft feedback.

2) Luisteroefening overeenkomst /ɪ/ Fries en Engels

In de volgende oefening spreekt de docent eerst een Fries woord uit waarin de klinker /ɪ/ voorkomt. Vervolgens krijgen de leerlingen twee Engelse woorden te horen waarin steeds in één woord de klinker /iy/ voorkomt die lijkt op de klinker /ɪ/. De leerlingen moeten aangeven in welk woord ze de Fries-Engelse klinker /ɪ/ horen. De leerlingen geven aan of het gaat om klank 1 of klank 2.

De docent leest voor:

	<i>Fries</i>	<i>Engels</i>	<i>De leerlingen geven aan:</i>	
1.	SITTE	BEAT/ BIT	Klank 1	Klank 2

2.	WITTE	KEEN/ KIN	Klank 1	Klank2
3.	IK	PILL /PEEL	Klank 1	Klank 2
4.	RINNE	SLEEP/ SLIP	Klank 1	Klank 2

* de dikgedrukte woorden zijn de juiste antwoorden

3) Gecontroleerde oefening.

Bij deze oefening lezen de leerlingen de onderstaande zinnen hardop voor. Waarbij ze letten uit de spraak van /ɪ/:

1. **Phil's** as fit as a fiddle.
- 2 **Fill** in the missing lyrics.
- 3 **Isobel** drinks skimmed milk.
- 4 Did Dylan win the competition?
- 5 **Bridget** lived in **Italy** for six years.
- 6 This put **him** in a difficult position.

4. Geleide uitspraakoefening

Bij de volgende oefening spelen de leerlingen het spel 'Ik ga op reis en neem mee' waarbij ze met de vocaal /ɪ/ oefenen. Een leerling start het spel door te zeggen 'I'm going on a trip and I'm going to bring a....', vervolgens noemt de degene die begint wat hij of zij mee zou nemen op reis, met de vocaal /ɪ/ in het woord, bijvoorbeeld *ring*. De volgende leerling neemt het over en deze leerling neemt ook een voorwerp mee dat de klinker /ɪ/ bevat, zoals *fish* en zegt 'I'm going on a trip and I'm going to bring a *ring* and a *fish*'. Wie een fout maakt, is af. De rest gaat door, totdat er uiteindelijk één speler over is.

De leerlingen mogen van tevoren bedenken welke woorden ze met de vocaal /ɪ/ willen noemen. Bij het uitspreken moeten ze denken om de uitspraak van de /ɪ/ -klank. Dit geldt ook voor de woorden *trip* en *bring* in de startzin.

5. Communicatieve praktijk

Bij deze oefening kiezen de leerlingen als groepje een aantal woorden uit de onderstaande lijst of ze mogen zelf woorden met de betreffende klank bedenken. Aan de hand van deze woorden maken ze een kort verhaaltje. Als het verhaaltje af is, lezen de leerlingen om de beurt een stukje van het verhaal voor. Iedereen maakt in ieder geval een keer gebruik van de vocaal /ɪ/.

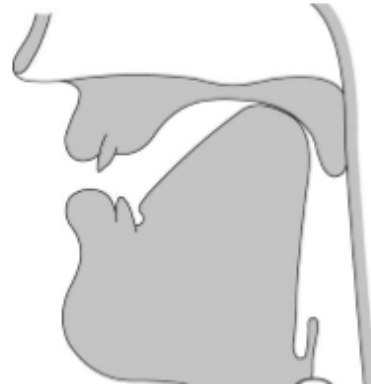
/ɪ/ : kitten- sit- lip- pig- begin- different- window- milk- ring- spring

4.3.2. Oefening consonant /k/

1) Omschrijving en analyse

De medeklinker /k/ komt in het Fries voor in woorden als *koeke* ‘koek’, *kryst* ‘kerst’, *krije* ‘krijgen’. Deze klanken worden gevormd door de achterkant van de tong die een ‘sluiting’ vormt tegen het zachte gehemelte achterin de mond. De klank is stemloos. De docent kan de vocaal demonstreren en uitleggen door middel van de afbeelding rechts (Uit Carley et al.,

2017, 15) De leerlingen kunnen proberen de medeklinker bewust uit te spreken waarbij ze letten op de stand van mond, lippen en tong. Hierbij kunnen ze een spiegel gebruiken.

De leerlingen dienen ook bewust te worden waar de /k/ in het Fries overeenkomt met het Engels.

- 1) Aan het einde van een lettergreep, zoals **book** in het Engels en **boek** in het Fries.
- 2) Wanneer /k/ aan het begin staat van een onbeklemtoonde lettergreep, zoals in **con**'cern.
Voorbeeld Fries: ‘par**ke**armeter’ ‘parkeermeter’

2) Luisteroefening overeenkomst /k/ in Fries en het Engels

In de volgende oefening spreekt de docent eerst een Fries woord uit waarin de medeklinker /k/ voorkomt. Vervolgens krijgen de leerlingen twee Engelse woorden te horen waarin steeds in één woord van de twee woorden de /k/ hetzelfde wordt uitgesproken als in het Fries. De leerlingen moeten aangeven in welk woord ze de Fries-Engelse medeklinker /k/ horen. De leerlingen geven aan of het gaat om klank 1 of klank 2.

De docent leest voor:

	<i>Fries</i>	<i>Engels</i>	<i>De leerlingen geven aan:</i>	
1.	BOEK	KEBAB /CAT	Klank 1	Klank 2
2.	KOEKE	KEEN/ LIKE	Klank 1	Klank 2
3.	KOER	COACH/ LUCK	Klank 1	Klank 2
4.	BOEK	CAR/ CANAL	Klank 1	Klank 2

3) Gecontroleerde oefening overeenkomst Fries-Engels

Bij deze oefening lezen de leerlingen de zinnen hardop voor. Hierbij letten ze op de juiste uitspraak van /k/:

1. Sarah **s**peaks with a thick **C**ockney accent.
2. **F**ranks comes from a working-class **b**ackground.
3. We kept the school **e**quipment under **l**ock and key.
4. Keith was scared he'd go completely **b**lank with panic.

4) Geleide oefening overeenkomst Fries-Engels

Bij deze oefening werken de leerlingen in tweetallen. De leerlingen hebben allebei een kalender van de maand december waarin ze verschillende activiteiten met een /k/ gepland hebben staan. De leerlingen moeten elkaar vragen stellen over de kalender. Bijvoorbeeld wat iemand doet op de dag 5 december. De leerling die antwoord geeft let daarbij op zijn uitspraak van /k/.

december						
M	D	W	D	V	Z	Z
2 smoke a sigaret	3	4	5 going to a book	6	7	8 going to the market
9	10	11	12	13 baking a cake	14	15

december						
M	D	W	D	V	Z	Z
2	3	4 going to buy black shoes	5	6	7	8 cooking a meal
9 going to the clinic	10	11	12	13 picknick	14	15

5. Communicatieve praktijk en feedback

Bij deze oefening kiezen de leerlingen als groepje een aantal woorden uit de onderstaande lijst. Aan de hand van deze woorden maken ze een kort verhaaltje. Als ze het verhaaltje afhebben,

lezen ze om de beurt een stukje van het verhaal voor. Iedereen maar in ieder geval een keer gebruik van de medeklinker /k/

/k/: panic – chicken – bookmark – cake – classic – tactic – cactus

4.4. Oefeningen overeenkomstige suprasegmentele fonetische kenmerken Fries en Engels

4.4.1. Syllabisering /n/ /l/ /r/ /m/ /r/ /ŋ/

1) Omschrijving en analyse

In zowel het Engels en het Fries wordt de medeklinker /ə/ wanneer in dezelfde lettergreep gevolgd wordt door een n/l/r/m/-ing dus bij -el, -er, -em, -en, en -ing gedeleerd en wordt de lettergreep uitgesproken als een n, m, l, r of / ŋ /. Luister naar de volgende voorbeelden:

- Syllabische /n/. Voorbeelden Engels: garden [gɑ:rdn̩], button [bʌtn̩]. Voorbeelden Fries: haven [ha:vŋ] ‘haven’, hollen [holŋ] ‘hoofden’.
- Syllabische /m/. Voorbeeld Engels: kingdom [kɪŋdəm]. Voorbeelden Fries: azem [a:zm̩] ‘adem’, biezem, [bi.əzm̩] ‘bezem’.
- Syllabische /r/. Deze komt weinig voor in het Engels. Voorbeeld Engels: camera [kæmɹə]. Voorbeelden Fries: earder [jɛdɹ] ‘eerder’ hammer [hamɹ] ‘hamer’.
- Syllabische /l/. Voorbeelden Engels: people [pi:p̩l̩], devil [devl̩]. Voorbeelden Fries: hannel [hɔnl̩] ‘handel’, sipel [sɪpl̩] ‘ui’.
- Syllabische /ŋ/. Deze syllabisering komt alleen voor na resultaat van assimilatie. Voorbeelden Engels: taken ['teɪkŋ], dozen cats [dɔzŋ 'kæts]. Voorbeeld Fries: kening [ke:nŋ].

2) Luisteroefening syllabisering /n/ /l/ /r/ /m/ /r/ /ŋ/

In de volgende oefening spreekt de docent eerst een Fries woord uit met een gesyllabiseerde /n/ /l/ /r/ /m/ /r/ /ŋ/. Vervolgens krijgen de leerlingen twee Engelse woorden te horen waarin steeds in één woord van de woorden een gesyllabiseerde /n/ /l/ /r/ /m/ /r/ /ŋ/ bevat. De leerlingen moeten aangeven in welk Engels woord ze de Fries-Engelse een gesyllabiseerde /n/ /l/ /r/ /m/ /r/ /ŋ/ horen. De leerlingen geven aan of het gaat om woord 1 of woord 2.

De docent leest voor:

	<i>Fries</i>	<i>Engels</i>	<i>De leerlingen geven aan</i>	
1.	FÛGEL	CANAL/PEOPLE	Woord 1	Woord 2
2.	BEAMMEN	PRISM/DRUM	Woord 1	Woord 2
3.	TONGER	DOOR/CAMERA	Woord 1	Woord 2
4.	KENING	TAKEN/LONG	Woord 1	Woord 2
5.	HINNEN	PHYTHON/CHIN	Woord 1	Woord 2

3) Gecontroleerde oefening

Bij deze oefening lezen de leerlingen de onderstaande zinnen hardop voor. Waarbij ze letten op de syllabisering /n/ /l/ /r/ /ŋ/.

1. The **kitten** was impatiently waiting for milk.
2. The soldiers were willing to go into **battle** to fight the enemy.
3. She borrowed the **camera** from her boyfriend.
4. You always have to serve scrambled eggs with **bacon**.
5. We were all dancing to the **rhythm** to the music of Armin van Buuren.

4) Geleide uitspraakoefening

Bij de volgende oefening spelen de leerlingen het spel 'Ik ga op reis en neem mee' waarbij ze met de syllabisering /n/ /l/ /r/ /m/ /ŋ/ oefenen. Een leerling start het spel door te zeggen 'I'm going on a trip and I'm going to bring a...?', vervolgens noemt de degene die begint wat hij of zij mee zou nemen op reis, met de syllabisering /n/ /l/ /r/ /m/ /ŋ/ in het woord, bijvoorbeeld *kitten*. De volgende leerling neemt het over en deze leerling neemt ook een voorwerp mee dat een woord met een syllabiserende consonant /n/ /l/ /r/ /m/ /ŋ/ bevat, zoals zegt 'I'm going on a trip and I'm going to bring a *kitten* and a *chicken*'. Wie een fout maakt, is af. De rest gaat door, totdat er uiteindelijk één speler over is.

De leerlingen mogen van tevoren bedenken welke woorden ze willen noemen met de betreffende gesyllabiseerde consonanten.

5) Communicatieve praktijk en feedback

Bij deze oefening kiezen de leerlingen als groepje een x aantal woorden uit de onderstaande lijst of ze bedenken zelf de woorden. Aan de hand van deze woorden maken ze een kort verhaaltje. Wanneer het verhaaltje af is, lezen ze om de beurt een stukje van het verhaal voor. Iedereen maar in ieder geval een keer gebruik van de syllabisering /n/ /l/ /r/ /m/ /ŋ/.

/n/ /l/ /r/ /m/ /ŋ/: little – tunnel – kettle – sudden – people – apple – normal – oven – soften – lesson - mission

4.4.2. Zinsaccent: klemtoon op voorzetsel het einde vraagzin

1) Omschrijving en analyse

In zowel het Engels als het Fries krijgt het voorzetsel de klemtoon in een vraagzin waar het voorzetsel achteraan in de zin staat, zoals te zien is in het volgende voorbeeld. Het beklemtoonde voorzetsel staat in hoofdletters geschreven.

- Fries: Wêr giet dit boek OER?
- What is this book ABOUT?

2) Luisteroefening overeenkomst

In de volgende oefening spreekt de docent eerst een zin in het Fries uit waarin de betreffende beklemtoning van het voorzetsel in voorkomt. Vervolgens krijgen de leerlingen twee Engelse zinnen te horen waarin steeds in één zin de juiste klemtoon heeft. De leerlingen moeten aangeven of het gaan om zin 1 of zin 2.

De docent leest voor:

	<i>Fries</i>	<i>Engels</i>	<i>De leerlingen geven aan</i>
1.	Wêr giet dit boek OER?	What is this book ABOUT ?	Zin 1
		WHAT is this book about?	Zin 2
2.	Wêr hast san'langst NEI?	What are you longing FOR ?	Zin 1
		What are you long ING for?	Zin 2
3.	Wêr bestiet in atom UT?	What does an at OM consist of?	Zin 1
		What does an atom consist OF ?	Zin 2

3) Gecontroleerde oefening

Bij deze oefening lezen de leerlingen de zinnen hardop voor. Hierbij letten ze op de juiste uitspraak de beklemtoning van het voorzetsel:

1. What is he president **OF**?
2. What do you give money **FOR**?
3. Where do they talking **ABOUT**?

4. Geleide uitspraak oefening

Bij deze oefening gaan de leerlingen in korte dialogen oefenen met de beklemtoning van het voorzetsel. De eerste leerling A leest de vraag voor en let daarbij op de klemtoon van het voorzetsel. Leerling B geeft antwoord op de vraag.

A: What is that book ABOUT?

B: The book is about a boy, who is secretly a spy.

A: Poetin, what is he president OF?

B: He is the president of Russia.

A: Yesterday, what did you walk THROUGH?

B: I walked through a forest.

A: What do you give money FOR?

B: I give money for charity.

5. Communicatieve praktijk

Bij de volgende opdracht gaan de leerlingen oefenen in tweetallen en samen een talkshow houden waarbij een leerling de interviewer is en de andere leerling de gast. De leerlingen bedenken vijf vragen die de constructie bevat waarin het voorzetsel de klemtoon krijgt aan het einde van een woord. De andere leerling geeft antwoord op de vraag.

5. Discussie en conclusie

In dit deel van dit onderzoek worden de resultaten van het voorliggende onderzoek besproken. In paragraaf 5.1. staan de resultaten en de interpretatie van de resultaten van dit onderzoek centraal. In paragraaf 5.2. komen de methodologische beperkingen van dit onderzoek aan bod waarna in paragraaf 5.3. een vooruitblik op toekomstig onderzoek wordt besproken. In paragraaf 5.4. wordt de conclusie van dit voorliggende onderzoek gepresenteerd.

5.1. Discussie

5.1.1. Interpretatie van de resultaten

Uit de resultaten van dit onderzoek komt naar voren dat zowel op segmenteel als suprasegmenteel fonetisch niveau overeenkomsten bestaan tussen het Engels en het Fries. Op basis van de segmentele en suprasegmentele fonetische overeenkomsten tussen het Fries en het Engels zijn in dit onderzoek voorbeeldoefeningen ontworpen voor een opbouw van taal- naar communicatiefgerichte oefeningen binnen de vaardigheid spreken en luisteren in het communicatief mvto waarbij gebruikt is gemaakt van de overeenkomsten tussen het Fries en het Engels. De ontworpen voorbeeldoefeningen doen blijken dat in het communicatief mvto gebruik gemaakt kan worden van de segmentele en suprasegmentele fonetische overeenkomsten tussen het Fries en het Engels in taal- en communicatiefgerichte oefeningen voor de verwerving van de uitspraak van het Engels.

Wanneer de resultaten in samenhang worden gezet met de in de literatuur besproken meerwaarde van het benutten en betrekken van de linguïstische achtergrond van de leerlingen bij het leren van een vreemde taal, kan zowel vanuit het perceptief van positief transfer als vanuit het perspectief van de cognitiopsychologie gesteld worden dat de Friese taal bij kan dragen aan het leren van de uitspraak van de Engelse taal. Op basis van positieve transfer kan namelijk gesteld worden dat de segmentele en suprasegmentele overeenkomsten tussen het Engels en het Fries een faciliterende rol zullen hebben en dat dus het leren van de uitspraak van het Engels op basis de overeenkomsten vergemakkelijkt zou moeten worden. Ook op basis van de cognitiopsychologie kan gesteld worden dat segmentele en suprasegmentele fonetische overeenkomsten tussen het Fries en het Engels bij zullen dragen aan het leren van de uitspraak van het Engels. De fonetische kenmerken van het Fries die de leerlingen reeds beheersen, kunnen als aanknopingspunten dienen -voorkennis- bij het leren de segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken van de uitspraak van de Engelse taal.

Ook op basis van de in de besproken literatuur genoemde meerwaarde van het betrekken en benutten van de taalachtergrond van leerlingen in het onderwijs op het gebied van schoolprestaties, motivatie en sociaal-emotionele ontwikkeling van de leerling, kan gesteld worden dat de segmentele en suprasegmentele overeenkomsten tussen het Fries en het Engels hieraan bij zullen dragen wanneer deze overeenkomsten gebruikt worden in het mvto. Verwacht zou worden dat het gebruik van deze overeenkomsten tussen het Fries en het Engels bij zal dragen aan de schoolprestaties van de leerling, waarbij het aannemelijk is dat dit de schoolprestaties zullen betreffen van de luister- en spreekvaardigheid in de Engelse taal. Daarnaast is de verwachting dat wanneer gebruikt wordt gemaakt van de segmentele en suprasegmentele overeenkomsten tussen het Fries en het Engels in het mvto dat leerlingen gemotiveerder kunnen zijn bij het leren van de taal, omdat de Friese taal betrokken wordt in de lessen. Hetzelfde geldt voor de sociaal-emotionele ontwikkeling van de leerling.

Daarnaast bleek uit de besproken literatuur dat de taal die een leerling beheerst en wanneer deze betrokken wordt in het onderwijs, dat de beheersing van deze taal ook versterkt wordt. Voor het Friese taal die onder druk staat van het Nederlands zou dit een gewenste ontwikkeling zijn voor het taalbehoud van het Fries. In de besproken literatuur werd namelijk genoemd dat het Fries beïnvloed wordt door het Nederlands waardoor veel inwoners in Friesland niet meer ‘zuiver’ Fries spreken maar eerder een vorm van interferentiefries. Wanneer in het onderwijs actief gebruikt wordt gemaakt van de Friese taal zou dit tegenwicht kunnen bieden aan de invloed van het Nederlands.

Wanneer vanuit een breder perspectief naar de uitkomsten van dit onderzoek en eerder onderzoek wordt gekeken, zijn de uitkomsten van dit onderzoek voor het mvto opnieuw een bevestiging dat overeenkomsten tussen de taalachtergrond van de leerlingen en de moderne vreemde taal gebruikt kunnen worden in het modernevreemdetalenonderwijs. Zoals namelijk uit de besproken literatuur naar voren is gekomen, lijkt dat de aandacht in het mvto vooral uitgaat naar de verschillen tussen de moderne vreemde taal en het Nederlands, waarbij het Nederlands als referentietaal voor alle leerlingen lijkt te dienen. Dit geldt ook voor het uitspraakonderwijs. De taal- en communicatiefgerichte oefeningen doen echter blijken dat overeenkomsten tussen de achtergrondtalen van de leerlingen en de moderne vreemde taal gebruikt kunnen worden in het communicatieve kader van het hedendaagse mvto.

5.2. Beperkingen van dit onderzoek

Ondanks dat dit voorliggende onderzoek met grote zorgvuldigheid is uitgevoerd, kent het onderzoek enige methodologische beperkingen.

De eerste methodologische beperking van dit onderzoek betreft de methode van dit onderzoek. Door middel van literatuuronderzoek is in dit onderzoek onderzocht waar het Fries op segmenteel en suprasegmenteel fonetische niveau met het Engels overeenkomt. Het onderzoek is hiermee voornamelijk uitgevoerd aan de hand van secundaire bronnen in plaats van primaire bronnen. Dat wil zeggen dat er in dit onderzoek is gekeken naar hoe de segmentele en suprasegmentele kenmerken van het Friese en het Engels in de literatuur omschreven worden in plaats van de primaire bron, de gesproken taal zelf, te onderzoeken. Hoewel literatuur een indruk geeft van hoe een segmenteel of suprasegmenteel kenmerk in de Friese en Engelse taal gerealiseerd wordt, is het moeilijk om met honderd procent zekerheid vast te stellen dat het Fries daadwerkelijk op een specifiek kenmerk overeenkomt met het Engels. Het kan zijn dat subtiele fonetische kenmerken niet beschreven zijn in de literatuur en daardoor ook niet in dit onderzoek meegenomen konden worden.

De tweede methodologische beperking van dit onderzoek is dat dit onderzoek zich niet heeft gericht op de foneem-grafeemkoppeling, dus de koppeling van gesproken spraak naar schrift. Hoewel in natuurlijke taalleerprocessen een taal voornamelijk door middel van spraak wordt verworven, wordt volgens Kwakernaak (2009) in het mvto de moderne vreemde taal grotendeels verworven op basis van schrift. Klank en schrift hebben in veel talen echter geen één-op-één relatie met elkaar. Zeker de Engelse orthografie is niet onbetrouwbaar voor de uitspraak van de klank. Zo wordt bijvoorbeeld de vocaal [i:] op vele manieren gespeld: /i:/: **me, see, sea, believe, receive, pizza, people, key** (Carley et al., 2017). Maar ook bij de Friese taal is de orthografie geen fonetische weergave van de uitspraak van de Friese taal. In dit voorliggende onderzoek is echter geen rekening met de ‘foneem-grafeemkoppeling’ van spraak naar klank.

De derde methodologische beperking van dit onderzoek betreft de interpretatie van de resultaten. In dit onderzoek is namelijk op basis van een literatuuronderzoek uitgevoerd. De resultaten van dit onderzoek impliceren dat de overeenkomsten tussen het Fries en Engels bij zouden kunnen dragen aan de verwerving van de uitspraak van het Engels en aan de sociaal-emotionele ontwikkeling, schoolprestaties en motivatie van de leerlingen en het taalbehoud van het Fries. Het is echter in dit onderzoek niet op empirische basis bevestigd dat deze oefeningen ook daadwerkelijk daaraan bij zouden kunnen dragen.

5.3. Implicaties voor vervolgonderzoek

Naar aanleiden van de resultaten van dit onderzoek zouden toekomstige onderzoeken zich kunnen focussen op empirisch onderzoek naar het gebruik van de segmentele en suprasegmentele fonetische overeenkomsten tussen het Engels en het Fries in het

communicatief mvto en of deze overeenkomsten inderdaad een meerwaarde vormen voor de verwerving van de uitspraak van de moderne vreemde taal en bijdraagt aan de schoolprestaties, motivatie, sociaal-emotionele ontwikkeling van de leerling en het taalbehoud van het Fries.

Naast de focus op empirisch onderzoek zou toekomstig onderzoek zich kunnen focussen op de overeenkomsten tussen Engels en Fries op meer linguïstische niveaus, zoals grammatica en woordenschat en met de vraag hoe van deze mogelijke overeenkomsten gebruikt kunnen worden in het communicatief mvto.

Tot slot heeft dit voorliggende onderzoek zich gefocust op positieve transfer tussen het Engels en het Fries. Waar positieve transfer tussen het Fries en het Engels mogelijk is, zou ook negatieve transfer van het Fries naar het Engels mogelijk zijn. Toekomstig onderzoek zou zich daarom kunnen richten op de verschillen tussen het Fries en het Engels – of een andere moderne vreemde taal- en de problemen die de verschillen tussen het Fries en het Engels teweeg zouden kunnen brengen bij het leren van de Engelse taal of een ander moderne vreemde taal. Op deze wijze kan het communicatief mvto meer gespist worden op de leerling en kan de moderne vreemde taal efficiënter verworven worden.

5.4. Conclusie

In dit onderzoek is door middel van een contrastieve analyse onderzocht bij welke segmentele en suprasegmentele fonetische kenmerken het Fries met het Engels overeenkomt. Uit de resultaten van dit onderzoek komt naar voren dat het Fries en het Engels zowel segmentele als suprasegmentele fonetische kenmerken delen. Op basis van de resultaten van deze contrastieve analyse zijn taal- en communicatiefgerichte voorbeeldoefeningen ontworpen voor het gebruik van het Fries bij de verwerving van de uitspraak van de Engelse taal. Het doel van dit onderzoek was om aan te tonen dat het Fries op segmenteel en suprasegmenteel fonetisch niveau overeenkomsten met het Engels deelt en dat in het communicatief mvto gebruik gemaakt kan worden van deze overeenkomsten tussen het Fries en het Engels door middel van taal- en communicatiefgerichte oefeningen binnen de mondelinge vaardigheden luisteren en spreken. De voorbeeldoefeningen van dit onderzoek impliceren dat deze segmentele en suprasegmentele fonetische overeenkomsten gebruikt kunnen worden in taal- en communicatief gerichte oefeningen binnen de mondelinge vaardigheden luisteren en spreken. Uit empirisch vervolgonderzoek zou moeten blijken of deze oefeningen daadwerkelijk bijdragen aan verwerving van de uitspraak van het Engels.

6. Bibliografie

1. Appel, A.R. & Vermeer, A. (1994). *Tweede-taalverwerving en tweede-taalonderwijs*. Bussum: Coutinho.
2. Carley, P., Mees, I.M. & Collins (2017). *English Phonetics and Pronunciation Practice*. London: Taylor & Francis.
3. Celce-Murcia, M., Brinton, D.M. & Goodwin, J. M. (1996). *Teaching pronunciation. A reference for teachers of English to speakers of other languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Carroll, S.E. & Windsor, J.W. (2015). Segmental targets versus lexical interference. Production of second-language targets on first exposure and the result of minimal training. In H. Peukert (Eds.), *Transfer effects in multilingual language development* (pp. 53-85). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
5. Cohen, A., Ebeling, C.L., Eringa, P., Fokkema, K. & Van Holk, A.G.F. (1959). *Fonologie van het Nederlands en het Fries. Inleiding tot de moderne klankleer*. Den Haag: Martinus Nijhoff.
6. Collins, B. & Mees, I.M. (2003). *The phonetics of English and Dutch*. Leiden/Boston: Brill.
7. Cummins, J., Bismilla, V., Chow, P., Cohen, S., Giampapa, F., Leoni, L., ... & Sastri, P. (2005). Affirming identity in multilingual classrooms. *Educational leadership*, 63(1), 38-43.
8. De Angelis, G. (2007). *Third or additional language acquisition*. Clevedon/Buffalo/Toronto: Multilingual Matters LTD.
9. Derwing, T.M. & Munro, M.J. (2015). *Pronunciation fundamentals. Evidence-based perspectives for L2 teaching and research*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
10. Dorren, G. (2016). Tweetalgheid. Een ontgonnen hulpbron. *Levende Talen Magazine* (7), 22-26.
11. Duijff, P. (2002). *Fries en Stadfries*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
12. Dykstra, A. (2013). *Frysk-Ingelsk wurdboek. Frisian-English Dictionary*. Leeuwarden: Afûk/Fryske Akademy.
13. Ebbens, S. & Ettekoven, S. (2009). *Effectief leren. Basisboek*. Groningen: Noordhoff Uitgevers.

14. Fokkema, K. (1967). *Beknopte Friese spraakkunst met lees oefeningen*. Leeuwarden: Fryske Akademy.
15. Goedegebure, M. (2012). De relatie tussen luistervaardigheid en de uitspraak van de vreemde taal. *Levende Talen Magazine*, 2, 4-8.
16. Gooskens, C. & Heeringa, W. (2004). The position of Frisian in the Germanic language area. In G. Gilbers, M. Schreuder & N. Knevel (Eds.), *On the boundaries of phonology and phonetics* (pp. 61-87). Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
17. Günther-van der Meij, M. T. (2018). *The impact of degree of bilingualism on L3 development: English language development in early and later bilinguals in the Frisian context*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen
18. Haukas, A. (2016). Teachers' beliefs about multilingualism and a multilingual pedagogical approach. *International Journal of Multilingualism*, 13(1), 1-18.
19. Helsloot, K. & Kootstra, G.J. (2015). Het onderwijs mag de thuistaal niet vergeten. *Trouw*. Geraadpleegd: <https://www.trouw.nl/home/het-onderwijs-mag-de-thuistaal-niet-vergeten~a1efc2a2/>
20. Herzog-Punzenberger, B., Le Pichon-Vorstman, E. & Siarova, H. (2017). *Multilingual Education in the Light of Diversity. Lessons Learned. NESET II report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union
21. Hoekstra, J. (1991). Oer it beklamjen fan ferhaldingswurden yn it frysk, it hollandsk en it ingelsk. *Us Wurk XL*, 67-101.
22. Hirschfeld, U. (2011). Phonetik im Kontext mündlicher Fertigkeiten. *Babylonia 02/11*, 10-17. Geraadpleegd: http://babylonia.ch/fileadmin/user_upload/documents/2011-2/Baby2011_2hirschfeld.pdf
23. Jarvis, S. & Pavlenko, A. (2008). *Crosslinguistic influence in language and cognition*. New York: Routledge.
24. Jessner, U. (1999). Metalinguistic awareness in multilinguals. Cognitive aspects of third language learning. *Language Awareness*, 8(3-4), 201-209.
25. Jessner, U. (2008). Teaching third languages. Findings, trends and challenges. *Language Teaching*, 41(1), 15-56.
26. Kelly, G. (2000). *How to teach pronunciation*. Harlow: Longman.
27. Kursisa, A. & Neuner, G. (2006). *Deutsch ist easy! Lehrerhandreichungen und Kopiervorlagen "Deutsch nach Englisch" für den Anfangsunterricht*. Ismaning: Max Hueber Verlag.
28. Kwakernaak, E. (2009). *Didactiek van het vreemdetalenonderwijs*. Bussum : Coutinho

29. Inspectie van het Onderwijs (2006). *Fries op school. De kwaliteit van het vak Fries in het primair en voortgezet onderwijs in Fryslân*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
30. Landsbergen, Frank, Carole Tiberius and Roderik Dernison (2014). 'Taalportaal: an Online Grammar of Dutch and Frisian'. In: *Proceedings of the Ninth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC'14)*, 2206-2210. Geraadpleegd: <http://www.taalportaal.org/taalportaal/topic/>
31. Lightbrown, P.M. & Spada. N. (2006). *How languages are learned*. Oxford: Oxford University Press.
32. Marx, N. & Mehlhorn, G. (2010). Pushing the positive: encouraging phonological transfer from L2 to L3. *International Journal of Multilingualism*, 7(1), 4-18.
33. Navy, V. (2004). Phonetik im Fremdsprachenunterricht. Integrationsmöglichkeiten phonetischer Lerninhalte im DaF-Unterricht am Beispiel vom Lehrwerk Start. *Werkstatt*, 3, 7-38. Geraadpleegd: http://werkstatt.unideb.hu/alte_materialien/nagyviktor.pdf
34. Nederlandse Taalunie (2008). *Gemeenschappelijk Europees Referentiekader voor moderne vreemde taal: Lezen onderwijzen, beoordelen*. Den Haag: Taaluniversum.
35. Neuner, G. (2003). Mehrsprachigkeitskonzept und Tertiärsprachendidaktik. In B. Hufeisen & G. Neuner (Eds), *Mehrsprachigkeitskonzept – Tertiärsprachenlernen – Deutsch nach Englisch* (pp. 13-34). Geraadpleegd: <http://archive.ecml.at/documents/pub112g2003.pdf>
36. Nijmeegse Werkgroep Taaldidactiek (1992). *Taaldidactiek aan de basis*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
37. Odlin, T. (1989). *Language transfer*. Cambridge: Cambridge University Press.
38. Odlin, T. (2003). Cross-linguistic influence. In C.J. Doughty & M.H. Long (Eds.), *The handbook of second language acquisition* (pp. 436-486). Malden: Blackwell Publishing.
39. Peukert, H. (2015). Transfer effects in multilingual language development. In H. Peukert (Eds.), *Transfer effects in multilingual language development* (pp. 1-17). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
40. Popkema, J. (2006). *Grammatica Fries. De regels van het Fries*. Utrecht: Prisma Woordenboeken en Taaluitgaven.
41. Popkema, J. (2013). *Frisian Grammar. The basics*. Leeuwarden: Afûk.
42. Provincie Fryslân. (2015). *De Fryske Taalatlas: Friese taal in beeld 2015*. Leeuwarden: Provincie Fryslân.

43. Rasier, L. (2008). Van uitspraakonderzoek naar uitspraakonderwijs. Implicaties van het onderzoek naar uitspraakverwerving voor de onderwijspraktijk. In A.J.A. Meijers, J. Caspers (eds), *T2-verwerving. Onderzoek ontmoet onderwijspraktijk* (pp. 29-39). Tilburg: Universiteit van Tilburg.
44. Roach, P. (2009). *English phonetics and phonology. A practical course*. Cambridge: Cambridge University Press.
45. Rupp, L. (2014). Begrijpelijk Engels. Aandacht voor uitspraakonderwijs. *Levende Talen Magazine*, 2, 4-8.
46. Sercu L. & Van der Elst, J. (2005). He can jump of the street to ontwiked a car. Intertalige interferentie bij drietalige leerlingen in het Nederlandstalige onderwijs in Brussel. *Levende Talen Tijdschrift*, 6(3), 8-17.
47. Sierens, S. & Van Avermaet, P., 'Language diversity in education: evolving from multilingual education to functional multilingual learning'. In: Little, D.; Leung, C.; Van Avermaet, P. (Eds), *Managing diversity in Education: languages, policies and pedagogies* (pp. 204-219). Bristol/Buffalo/Toronto: Multilingual Matters.
48. Szczesniak, D. (2013). Developing multilingual competence in academia: teaching German as L3 to Polish students of English department. *Educação e Formação* (7), 130-137).
Geraadpleegd: <http://www.exedrajournal.com/wp-content/uploads/2014/08/12EF-v2.pdf>
49. SLO (2015). *Moderne vreemde talen. Vakspecifieke trendanalyse 2015*. Enschede: SLO
50. Spiropoulou, P. P. (n.D.). *Fehler im Tertiärsprachenunterricht. Beitrag im Rahmen eines Forschungsstipendiums am Europäischen Fremdsprachenzentrum (EFSZ) im Rahmen des Projekts "Mehrsprachigkeitskonzept-Tertiärsprachenlernen-Deutsch nach English"(2000-2003)*.
Geraadpleegd:<https://www.ecml.at/Portals/1/documents/related-research/Spiropoulou.pdf?ver=2010-05-26-090707-447>
51. Staatsen, F., Heebing S. & Van Renselaar, E. (2009). *Moderne vreemde talen in de onderbouw*. Bussum: Coutinho.
52. Tiersma, P.M. (1999). *Frisian reference grammar*. Leeuwarden: Fryske Akademy.
53. Universiteit Utrecht (2018). Moedertaal in NT2. Geraadpleegd: <https://nt2.sites.uu.nl/>
54. Van Avermaet, P. (2015). Waarom zijn we bang voor meertaligheid? *Levende Talen Magazine*, 6-10
55. Van Gelderen, A. (1996). Allochtone en autochtone leerlingen in het vreemde-talenonderwijs. Zijn er relevante verschillen? *Levende Talen*, 506, 10-16.

56. Van Hattum, J. (2015). Effectief Engels in uitspraakonderwijs. *Levende Talen Tijdschrift*, 10(3), 22-24.
57. Van Bezooijen, R. (2009). The pronunciation of /r/ in Frisian. A comparative study with Dutch and Town Frisian. In. J.N. Stanford & D.R. Preston (2009). *Variation in indigenous minority languages* (pp. 299-320). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
58. Visser, W. (1997). *The syllable in Frisian*. Leeuwarden: Fryske Akademy.
59. Yule, G. (2006). *The study of language*. Cambridge: Cambridge University Press.